

חלק מהביאורים ההלכתיים בסדרו של הרמב"ם זי"ע

כידוע סדר ליל הפסח שמופיע ברמב"ם שונה בכמה פרטים מכפי הנהוג כיום. במאמר חלקי זה נעמוד בעז"ה על כמה פרטים מעניינים. לדוגמא:

δ למה צריך יין לא מבושל? δ האם צריך לתת לקטנים מיץ ענבים או קליות ואגוזים? δ מדוע מברכים על נט"י לדבר שטיבולו במשקה? δ ולמה מטבלים בחרוסת במקום במי מלח? δ למה צריך לאכול כזית ירק (כרפס)? δ האם מברכים ברכה אחרונה על הכרפס? δ למה בוצעים רק על שתי מצות? δ כמה כזיתות מצה אוכלים? δ מה הם חמשת מיני מרור δ למה לא מופיע נוסח "שפוך חמתך" ברמב"ם? δ ומה טעמו של האפיקומן? δ מה הקשר בין איסור שתיית קפה לאחר הסדר לבין שפוך חמתך? δ ועוד.

וברור שאין בכוננתי לומר שרק זו דעת וכוננת הרמב"ם זי"ע כי מי יוכל לרדת עד מעמקי ים הגדול הזה. אלא מטרת המאמר רק לעורר את המעיין לשיטת הנשר הגדול הזה ממשוך מסורת גאוני בכל מעתיקי השמועה מהאמוראים זי"ע. וכדי שצורכי בית המדרש יעירו את הערותיהם המחכימות ותתלבן החלכה באורה המאיר.

מיכאל חימוי

הכתובת להערות

nhftkjnh@gmail.com

רשימת נושאים לפי הסדר

- קדש :
- טעם לארבעה כוסות והנפק"מ :
- מי החיבים בארבע כוסות :
- האם נותן יין לקטן, או קליות ואגוזים ?
- יין צימוקים.
- מיץ ענבים.
- הדחת כל כוס :
- אם ימזגו לו או ימזוג לעצמו :
- עניין הקידוש :
- דין יין מבושל או עם סוכר.
- שדין יין כל הכוסות כדין יין הקידוש.
- יין מזוג :
- לפי היין ולפי דעת השותה :
- צורת המזיגה וכמותה.
- הקידוש מיושב :
- ברכה על כל כוס :
- הסיבה :
- צורת ההסיבה :
- על הצד דרך חירות.
- שכיבה
- הסיבה דרך חירות בשמאלי.
- הסיבת נשים :
- כמה הוא שיעור רביעית יין
- אין לו יין מקדש על הפת :
- ורחץ
- נט"י עם ברכה :
- ומברך ואח"כ נוטל עובר לעשייתן :
- מטבל הירק בחרוסת.
- הקערה / השלחן
- מתי הגשת הקערה.
- החרוסת מכילה חומץ.
- למה שני מיני בשר בקערה ?
- לגבי אכילת בשר צלי בליל פסח :
- כרפס דווקא ?
- שיעור כזית :
- טעם לאכילת כרפס כזית :
- על חשיבות אכילת הירק :
- טיבול הכרפס בחרוסת :
- אם מברך בורא נפשות :
- מגיד
- דין שומע כעונה בהגדה :
- אם הקטן שאל מה נשתנה,
- אימתי צריך להגביה את הכוס :
- מהות השאלות :
- על סיפור יציאת מצריים :
- עקירת השלחן ולמה פותח בגנות :
- טעם לנט"י ללחם.
- יחץ
- המקור שצריך רק שתי מצות :
- כזית בהסיבה.
- אוכל כזית אחד :
- שמטבל בחרוסת :
- מצוותה כל הלילה :
- מהו המרור
- עדיפות לחסה.
- שאין מברכים ברכת בורא פרי האדמה על המרור :
- זיהוי וחמשת מיני מרור
- צפון
- אפיקומן כדי שישאר טעם מצה :
- כוס חמישי :
- מיסב
- ברכת המזון בישיבה :
- להוסיף מים בברכת הארץ.
- שתיית מים או שאר משקין בסוף הסדר :
- שפוך חמתך נוסח הרמב"ם : ונפק"מ שתיית קפה בסוף הסדר.

ב חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

קדש

טעם לארבעה כוסות והנפק"מ: הטעם שתקנו רבנן ארבע כוסות של פסח, בתלמוד ירושלמי (מסכת פסחים פרק י) מתבארים כמה טעמים: אם כנגד ד' לשונות של גאולה או כנגד ד' כוסות של פורענות וכו'¹

ומסיים בשאילתות דרב אחאי פרשת צו שאילתא ע"ז "וארבעה כוסות מן התורה מנלן כנגד ארבעה גאולות שכתוב ביציאת מצרים שנ' לכן אמור לבני ישראל אני יי' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבודתם וגאלתי אתכם בזרוע גטויה ובשפטים גדולים ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יי' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים". ע"כ. וכן ברש"י פסחים צ"ט ע"ב. וברי"ף אבן גיאת דף צ"ו, ובעיטור הל' מצה דף קל"ד.

הרי שסיים שהטעם העיקרי כרבנן [ר' יהושע] וכו' יוחנן שם. ונפק"מ לעניין אמירת שפוך חמתך שהיא רק אליבא דהטעם של ר' יהושע. וכן נראה בדעת הרמב"ם. ראה לקמן בהלל "שפוך חמתך".

מי החייבים בארבע כוסות: בין אנשים בין נשים. ורבנו השמיט דין קטנים. ונראה טעמו לפי שאמר רבי יהודה "וכי מה תועלת יש לתינוקות בייין? אלא מחלקין להן וכו' (פסחים ק"ח ע"ב). ופסק נגד ת"ק לפי שטעמו של ר"י לפי שהיו הנשים באותו הנס כלומר גם בזכות נשים צדקניות נגאלו. וכריב"ל שם בדף ק"ח ע"א. וא"כ הם תרי בבלי נגד ת"ק הסובר כגרסת תוס' בירושלמי "שאף הן היו באותו ספק" - כלומר ספק כלייה - דלפ"ז גם קטנים היו צריכים לשתות. (הריק"פ פ"ז ס"ק י"ט). ויתירה מזו הלא ת"ק כתב קטנים

---

¹ רבי יוחנן בשם רבי בנייה - כנגד ארבע גאולות לכן אמור לבני ישראל אני יי' והוצאתי אתכם וגו' ולקחתי אתכם לי לעם וגו' והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי
רבי יהושע בן לוי אומר ארבעה כוסות הללו - כנגד ארבעה כוסות שנאמרו בפרעה שנאמר (בראשית מ', יא) וכוס פרעה בידי וגו'. (שם יג) ונתת כוס פרעה וגו'.
רבי לוי אמ' כנגד ארבע מלכיות.

[בירושלמי גורס ורבנן אמרי. ובשאילתות פרשת צו ל"ז איתא: רבי יהושע אומר] ארבעה כוסות הללו - כנגד ארבע כוסות של תרעלה שהקב"ה משקה אומות העולם שנאמר (ירמיה כה, טו) כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל קח את כוס היין החמה וגו' (שם נא, ז) כוס זהב בבל כוס שלישי (תהלים עה, ט) כי כוס ביד יי' וגו' כוס רביעי (שם יא, ו) ימטר על רשעים פחים, וכנגדן הקב"ה משקה את ישראל ארבעה כוסות של ישועה לעתיד לבא, שנאמר (שם טו, ה) יי' מנת חלקי וכוס, הרי כוס אחד, (שם כג, ה) כוסי רוויה הרי כוס שיני ואומר (שם קטז, יג) כוס ישועות אשא ובשם יי' אקרא, אין ישועה כתוב כאן, אלא ישועות, אחת לימות המשיח ואחת לעתיד לבא.

ג חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

באותו משפט עם אנשים ונשים, והלא ברור שעכ"פ אם כבר הם חייבים זה רק מדין חינוך. וקושיית ר"י "וכי מה תועלת לתינוקות ביין", נ"ל להסביר כך: הלא יש מצווה של והגדת לבנדך ואם הם ישתו יין הלא הם יירדמו ולא ישאלו?! זו לדעתי עיקר טענתו. והראיה לזה שהרי מיד הוא כותב שמחלקים להם קליות ואגוזים כדי שישאלו ולא ישנו, והתלמוד מביא בסמוך לזה מייד מעשה של ר' עקיבא שהיה מחלק קליות ואגוזים ור' אליעזר חוטף מצות וכו' כדי שלא ישנו התינוקות, והרי"ף הביא מעשיות אלו. וברור א"כ שהתלמוד מסייע לשיטת ר' יהודה והלכה כמותו. (וכעין זה במאירי).
והש"ע (סימן תע"ב אות ט"ו) שפסק שמחנכים את הקטנים, צ"ל שכוונתו שרק "טוב ליתן", כמש"כ בבית יוסף שם. והנה כתב מהריק"פ (פ"ז ס"ק י"ט) "שע"פ השקפת רבינו היין מזיק לקטנים כמש"כ בפ"ד מדעות וע"כ אין צריך לצערן בזה. וראה מש"כ לקמן בדין היין.

הדחת כל כוס: כתב הרמב"ם בהלכות שבת (פכ"ט הלכה ז'). לגבי הקידוש "כיצד הוא עושה לוקח כוס שהוא מחזיק רביעית או יתר ומדיחו מבפנים ושוטפו מבחוץ וממלאהו יין ואוחזו בימינו ומגביהו מן הקרקע טפה או יתר ולא יסייע בשמאל".²
ובהל' ברכות [פ"ז הלכה טו] כתב לגבי כוס של ברמה"ז, "אף ע"פ שאין ברכת המזון צריכה יין, אם בירך על היין כמנהג שאמרנו צריך שידיח כוס של ברכה מבפנים ולשטוף אותו מבחוץ, וימלאנו יין חי, וכיון שהגיע לברכת הארץ נותן לתוכו מעט מים כדי שיהא ערב לשתיה".
וכתב המגיד משנה [בהלכות שבת שם] ומפרש רבינו דכוס של ברכה הוא כוס שאומרים עליו קידוש היום או ברכת המזון.
ולפי הנ"ל לכאורה גם כוס שני ורביעי הם כוסות של ברכה אין סיבה משמעותית שלא יהיו שטופות כנ"ל משום שאינם בכלל כוס ברכה. וכ"כ מהריק"פ דף תי"א.

אם ימזגו לו או ימזוג לעצמו: הגר"א כתב דמלשון "מזגו לו" משמע אחרים ימזגו לו. והרמב"ם לכאורה השמיט, וצ"ע. ולכאורה פשוט שרק מה שתקנו חכמים פעולות המראות "דרך חירות" הוא זה שצריך להופיע בהלכה.

² ע"פ פסק התלמוד בבבלי ברכות נ"א ע"א "אמר רבי יוחנן אנו אין לנו אלא ארבעה בלבד הדחה שטיפה חי ומלא".

חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר ד

קדש- עניין הקידוש: דע, שבקידוש אנחנו מקיימים מצוות עשה מן התורה לקדש את השבת ויו"ט בדברי שבת. וזה נלמד משני פסוקים. האחד, "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ (שמות פרק כ ז), והתכלית בזכירה זו היא לקבוע ע"י מעשה הקידוש את האמונה בחידוש העולם "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנְפְּשׁ" (שמות פרק לא, י"ז). והזכירה השניה, היא בפסוק "וַזְכַּרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֵּצֵאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרָיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְיָד עֲטוּיָה עַל כֵּן צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת" (דברים פרק ה. י"ד). שיש בו כמה עניינים קשורים זה בזה, הראשון שהיינו עבדים ולא יכולנו לשבות אפ' יום אחד ממלאכה, וכעת אנו בני חורין ויכולים לשבות ממלאכה. והשני, האמונה ביכולת ה' לשנות את הטבע ולעשות נס כמו עשרת המכות וקריעת הים, והנס הוא יסוד הבנוי על אמונת חידוש העולם, הקשור בעקיפין גם לשבת המוקה על חידוש העולם בששה ימים כנ"ל. (ע"פ מו"נ ח"ב פרק ל"א).

ומה ששותים ארבע כוסות אלו בפסח בהסיבה דרך חירות, לפי שעל דבר זה ציווה בתורה, "וזכרת, כי עבד היית" (דברים ה, יד; דברים טו, טו; דברים טז, יב; דברים כד, יח; דברים כד, כב), כלומר תראה את עצמך כאילו אתה בעצמך היית עבד, ויצאת לחירות ונפדית. (ע"פ רמב"ם הל' חמץ ומצה ז. ח).

ומכיוון שאנחנו אומרים בקידוש שירה גדול ונורא כזה, תקנו חכמים לאמרו על היין שנא' "וְתִאֶמְרָ לָהֶם הַגָּפֶן הַקֹּדֶשׁ לְתִי אֶת תִּירוֹשֵׁי הַמְּשַׁמֵּחַ אֶל הַיַּיִן וְנֹאֲשִׁים" וגו' (שופטים פרק ט פסוק יג) אם אנשים משמח - ששותים אות היין, אלהים במה משמח?! הווי אומר בשירה! מיכן אמרו שאין אומרים שירה אלא על היין. וזו היא שירת ההלל שהיו הלויים מנגנים בבית המקדש בזמן ניסוך היין ע"ג המזבח. (ברכות ל"ה ע"א). ולכן אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב אין אומר' קידוש היום אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח וממילא כל יין שאינו עולה ע"ג מזבח כמו יין מבושל ושערבו בו שאור או דבר מתוק כמו סוכר ודבש אין מקדשין עליו. (ב"ב צ"ז ע"א).

הנה פסק הרמב"ם בהלכות שבת פרק כט הלכה יד עם ביאור:

"אין מקדשין אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח; לפיכך אם נתערב בו דבש או שאור, אפילו כטיפת חרדל בחבית גדולה - אין מקדשין עליו: כך אנו מורין, בכל המערב; ויש מי שמתיר לקדש עליו, ואומר לא נאמר היין הראוי לנסך על

חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

גבי המזבח אלא להוציא יין שריחו רע, או מגולה, או מבושל-שאין מקדשין על אחד מהן".³

³ כפי שיתבאר יש מ"ע לקדש את יום השבת בדברים שנא' "זכור את יום השבת לקדשו" יכול בלבך, כשהוא אומר שמור, הרי שמירת לב אמורה, הא מה אני מקיים זכור, שתהי' שונה בפוך, (ספרא בחוקותי פרשה א). וחכמים תקנו על היין. וכשאין יין או כשחביב עליו הפת יכול לקדש על הפת משום שעונג שבת קודם לענין שיש ביין כנלנ"ד.

ועל עצם הקשר שבין יין הראוי לנסך לבין הקידוש, כבר ביארנו לעיל מהשאלות דרב אחאי פרשת יתרו שאילתא נ"ד "ותאמר להם הגפן" וכו'.

כך היא שיטת הבבלי לדעת הר"ף ורבינו. ואציג כאן את מהלך הסוגיא בבבלי בבא בתרא צ"ז ע"א עם הביאור במוסגר: "אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב אין אומרים קידוש היום אלא על היין הראוי לינסך על גבי המזבח" (ושואלת הגמ' למעוטי מאי. כלומר מה מתוך הרשימה של היינות שאינם עולים ע"ג המזבח היה הו"א שנכשיר, ואתם בא רבא למעט). אילימא למעוטי יין מגתו, והא תאני ר' חייא יין מגתו לא יביא ואם הביא כשר - וכיון דאם הביא כשר אגן אפילו לכתחלה נמי! דאמר רבא סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום. ואלא למעוטי מפיה ומשוליה, - והא תני רבי חייא מפיה ומשוליה לא יביא ואם הביא כשר! ואלא למעוטי יין כושי בורק היליסטון של מרתף של צמוקים. - והא תניא בכלולן לא יביא ואם הביא כשר! ואלא למעוטי יין קוסס מזוג מגולה ושל שמרים ושריחו רע דתניא בכלולן לא יביא ואם הביא פסול ["לא יביא" משמע בדעבד כשר, וכשהברייתא ממשיכה ואם הביא פסול. - שואלת הגמ' -] למעוטי מאי [שאלת הגמ' או מה באה הברייתא למעט, או מה בא רבא למעט מברייתא זו לענין מזבח] אי למעוטי קוסס, פלוגתא דר' יוחנן ור' יהושע בן לוי היא, [וא"כ לא היה לרבא לכתוב באופן גורף בתור מסקנא]. אי למעוטי מזוג, עלווי עלייה! דאמר רבי יוסי ברבי חנינא מודים חכמים לר"א בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לעד לתוכו מים. [והרי לפי הכלל של רבא כל מה שפסול למזבח פסול לקידוש ואם מצאנו שמוזגים כוס של ברכה ודאי א"כ שכשר למזבח ופשיטא שלא זה מה שמיעטה הברייתא לפסול]. אי למעוטי מגולה סכנה היא, [ופשיטא- מה באה הברייתא (או רבא) לחדש] אי למעוטי של שמרים - היכי דמי אי דרמא תלתא ואתא ארבעה חמרא מעליא הוא! אי דרמא תלתא ואתא תלתא ופלגא [כלומר שליש וחצי שליש יין - כלומר שישית יין] פלוגתא דרבנן ואחרים היא. אלא למעוטי שריחו רע, ואיבעית אימא לעולם למעוטי מגולה ואע"ג דעבר' במסנת כר' נחמיה אפילו הכי [מלאכי א'] "הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך". [אין פירוש הדבר שרבא בא למעט יין שריחו רע ומגולה בלבד ולא שאר היינות הפסולים למזבח כגון עירב בו דבש או מבושל - שיהיה כשר. אלא כאן נמצא התירוץ לקושיית הגמ' "למעוטי מאי" כלומר מה בא רבא למעט מתוך רשימת הפסולים שהיה הו"א להכשירם - הלא הם המגולה והמעושן שהסתננו שנכשירם לקידוש, קמ"ל שלא. מהלך זה מבואר להדיא ברי"ף בלשון הזהב שלו (רי"ף מסכת פסחים דף כב עמוד ב) "אמר רב אין אומרים קדוש היום אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח, לאפוקי שריחו רע ולאפוקי מגולה ואע"ג דעבריה במסנת אפילו הכי פסול משום הקריבהו נא לפחתך". ונפלא.

וכעת, להסביר שיטת המתיר ואומר שלא נאמר בתלמוד אלא לאפוקי מגולה ומעושן, כי הוא לומד ששאלת הגמ' "למעוטי מאי" היא: מה בא רבא למעט מדבריו להכשיר לקידוש - אע"פ שפסול

חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר 1

קדש. צריך יין הראוי לעלות ע"ג המזבח גם בליל הסדר מבואר בתשובות רב נטרונאי גאון - ברודי (אופק) אורח חיים סימן קל"ד "שכך שנו חכמים יין צימוקין לא יביא לקרבן ואם הביא כשיר, וכיון דלקרבן אם הביא כשיר, לקידוש ולהבדלה כשיר לכתחילה". (במקום שאי אפשר). עכ"ל.

ומסתברא לי, שאפשר שיוצא במיץ ענבים משום ד' כוסות אך לא משום חירות כשם ששותה יין בלתי מזוג. ונ"ל ביאור לזה שהשמיט רבינו את חינוך הקטנים לד' כוסות עיין מש"כ לעיל (החייבים בד כוסות) שהיין מזיקו לקטן, והלא לכאורה יכול להנכם במיץ ענבים!?

וכדי להעצים את השאלה נוסיף להקשות מה התמיהה בפסחים (דף קח ע"ב) "אמר רבי יהודה: וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין? אלא מחלקים להם קליות ואגוזים". ואם יוצאים במיץ ענבים, א"כ יש אפשרות שישתו ד' כוסות מיץ ענבים וגם לא יירדמו. ומכאן מוכח דמיץ ענבים אינו לכתחילה משום שאין מוזגין אותו ואין בו חירות כנ"ל, - ואין להנך ילד לעשות מצוה בדיעבד!

וכידוע שאין מצוי ענבים בתקופת ניסן. ומה שיכול לעשות הוא רק מיץ מצימוקים הלחים, או יין צימוקים (ע' תשובות רב נטרונאי גאון - ברודי (אופק) אורח חיים סימן קמא. ופסק רבינו בהל' שבת פכ"ט הל' י"ז). וצריך לשרותן עד שיתנפחו וסוחט אותם עצמם.

וכל זה במיץ צימוקים החי שהוא כיון מגתו הנקרא יין גם קודם ג' ימים אלא שאינו משמח כמבואר בהל' תענית פ"ה הל' ז' לענין סעודה המפסקת בערב ת"ב. ולענין ד' כוסות לא מצינו בו שמחה אלא חירות - ולכן יוצאים דיעבד במיץ ענבים די יין ולא ידי חירות, אולם בימינו מיץ ענבים הוא מפוסטר ואין לו אף דין יין מגיתו משום שתהליך

למזבח. וע"ז התשובה אלא למעוטי מגולה ושריחו רע. וכפי שהסביר רשב"ם "שלא אתא רב למעוטי בהאי כלל שאר יינות שאין מנסכין ע"ג המזבח כגון יין קוסס ומזוג אלא הנהו יינות שמתוך שמאוסין פסולין לניסוך משום "הקריבהו נא לפחתך" דפסולין נמי לקידוש משום האי טעמא גופיה".

ומבושל פספול, הסביר המגיד משנה משום שמגולה ומעושן הוא פסול שבגופו וכולל מבושל אלא שהגמ' לא כתבתהו דלאו כי רוכלא נחשוב וניזיל.

והראב"ד כתב שהמכשיר נתערב בו דבש מסתייע בירושלמי פסחים פ"י הל' א' שיוצאים ביין קונדיטון, ע"כ. ואל תתמה שהלא ספר המנהיג הלכות פסח עמוד תסט כתב דבשקלי' ירוש' [פ"ג הל' ב'] "א"ר ינאי (יונה) יוצאין ביין מבושל וביין קונדיטון" זה אינו משום שהראב"ד יפרש מה שכתב שם הירושלמי "ר' יונה לטעמיה" כלומר ואין הלכה כר' יונה. וא"כ הירושלמי אינו מכשיר מבושל. אבל עדיין תמוה מה ההכרח בירושלמי שמכשירו גם לכוס ראשונה? אלא ודאי סברא הוא שדינם שווה כפי שהתבאר בהל' חו"מ.

חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

הפסטר עוצר את התסיסה ואינו "יין מגיתו" הראוי להיהפך ליין, אלא "סתם מיין ענבים" בר מן דין שהוא פסול למזבח מדין יין מבושל, כמבואר ברמב"ם שבת כ"ט י"ז הלכה י"ד.

יין מזוג: בבלי פסחים ק"ה ע"ב "שתאן חי יצא אמר רבא ידי יין יצא ידי חירות לא יצא". ולדעת הרמב"ם היא מצווה דאורייתא שנא' ואותנו הוציא משם. הל' חו"מ פ"ה הל' ח'.

ורבנו פסק בפ"ז הלכה י"א "שתה ארבעה כוסות אלו מיין שאינו מזוג-- יצא ידי ארבעה כוסות, ולא יצא ידי חירות" ומקורו בבלי פסחים ק"ה ע"ב "שתאן חי יצא, אמר רבא ידי יין יצא, ידי חירות לא יצא". הגמ' לא מחלקת בין יין חדש לישן, וממילא מוכרח שאין כוונת המזיגה בגדר חירות רק עבור עריבות, אלא שעצם ההתעסקות לתקן את היין היא היא שמחילה עליו את צורת החירות כדרך שתיית החורין והסגנים. ורבנו בהל' ממרים פ"ז הל' ד' ששתיית יין חי היא "קרי בעולם ואין אדם יכול להימשך בזה" - כלומר דרך גרגרנות. וממילא גם ביינות של זמנינו (עוד מזמן הרמב"ם כמבואר בברכות פ"ז משנה ה') שהם חלשים לפחות כיון חדש של זמנם, צריך למזוג. [וא"ת יינות של זמנם היו חזקים יותר- אענה כי גם אנשים של זמנם היו חזקים יותר].

ונמצא ביאור דברי רבינו כך: הגמ' כתבה שמוזגים עד רבע יין אבל לא כתבה כמה, -ע"ז כתב רבינו "ארבעה כוסות האלו-- צריך למזוג אותן, כדי שתהיה שתייה ערבה הכל לפי היין, ולפי דעת השותה". כלומר זו עצה טובה שתמוזג כרצונך "כדי" - כלומר שיעור- באופן שיערב לך. וגם אם אין היין ערב לך כלל בשום צורת מזיגה יצאת ידי חובה. אבל דע שאם לא מזגת כלל לא יצאת ידי חירות, לפי שלא שתית כדרך החורין. (וראייה לזה שכן כתב הרמב"ם ברכות פ"ז הלכה ט"ו "וכיון שהגיע לברכת הארץ נותן לתוכו מעט מים "כדי" שיהא ערב לשתייה, ע"כ. והלא שם אין עניין של חירות כלל והבן).

ודע שכך הוא לפי שרבנו פתח "ארבעה כוסות האלו-- צריך למזוג אותן", וכו' ולא כתב ארבע כוסות אלו צריך לשתותן באופן הערב אם צריך מזיגה וכו'. אבל חכמי אשכנז הבינו שהמזיגה היא רק כדי שתהא השתייה עריבה וממילא כתבו שביינות של זמנינו אין צריך מזיגה. ולדעת רבינו אין הדבר כן ואפ' יין קל, ימוזג משהו "דרך חירות". כי החירות היא כדי לקיים "ואותנו הוציא משם" שיראה את עצמו וכו' בבחינה חיצונית, והלא לגבי טעמו האישי אין שום אפשרות "להראות את עצמו".

ח חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

לפי היין ולפי דעת השוטה: בבלי פסחים ק"ח ע"ב "רבי יהודה אומר צריך שיהא בו טעם ומראה אמר רבא מאי טעמא דרבי יהודה דכתיב (משלי כ"ג) אל תרא יין כי יתאדם". ההתמקדות הוא שהמזיגה לפי היין וחזקו, ולא באדמומיות. וחזן מזה שצריך שתהא שתייה עריבה עליו כדרך בן חורין, וזה "לפי דעת השוטה".

הקידוש מיושב: לדעת הרמב"ם כל הקידושין אומרם מיושב חזן מקידוש בליל סוכות שמקדש מעומד ולאחר שיברך לישב בסוכה ישב. ראה רמב"ם שופר וסוכה ולולב פ"ו הלכה י"ב. ורק לפי הקבלה אומרים קידוש מעומד.

ברכה על כל כוס: רי"ף (כ"ד ע"א) ע"פ הגמ' בפסחים ק"ט ע"ב כתב: רבינא אמר כל אחד ואחד מצוה בפני עצמו הוא" ורארי רבואתא הואיל וכל אחד וא' מצוה בפני עצמו הוא ברכינן בפה"ג אכל כסא וכסא.

וכן מבואר בתשובות רב נטרונאי גאון - ברודי (אופק) אורח חיים סימן קל"ט "והכי אמר מר רב נטרונאי: וד' כוסות הללו, כל אחד ואחד מהן טעון ברכה בפני עצמה". וכ"כ בתשובות הגאונים - שערי תשובה סימן רפ"ז⁴

וכן פסקו רב שרירא גאון, רה"ג, רס"ג, רי"ף הנ"ל דף כ"ד ע"א. בשם רבוותא, רמב"ם, תוס', טור, הראב"ן והמנהיג ס' ע"ו וכן מנהג ספרד כפי שכתבו האבודרהם והאברבנאל והתשב"ץ במאמר חמץ, והרשב"ץ ביבין שמועה. וכ"כ מהרי"ץ בהקדמתו בשם מהר"י ציאה. ובשם הר"י מגאש. וכ"כ הגר"א והרמ"א ועוד.

הסיבה:

מקור דין הסיבה נאמ' במשנה פסחים קט"ז ע"ב "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שנאמר [שמות יג] והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. ואלו רבינו הרמב"ם בהל' חו"מ פ"ז ה"ו הביא ב' פסוקים אחרים. -וז"ל "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנאמר [דברים ו'] ואותנו הוציא משם וגו', ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה [דברים ה'] וזכרת כי עבד היית כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת

⁴ וז"ל, "ועוד שכל מי ששתה יין וברך ברכת המזון או שעמד להתפלל או שנכנס לבית הכסא בשאר ימות השנה וחזר לשתות יין צרי' לברך בורא פרי הגפן שכל המפסיק סעודתו בדבר שאין רשאי לאכול ולשתות באותו מעמד וחזר לאכול ולשתות חייב לברך כבתחילה אף כאן כיון שאמר הגדה ואין יכול לשתות בתוך ההלל היא הפסקה וחייב לברך על כוס שני וכן על כוס ג' וכן על כוס רביעי ומן הטעמים הללו למדנו שחייב לברך על כל כוס וכוס בורי פרי הגפן בפני עצמו".

י חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שנא' ואותנו הוציא משם". למרות שאין מצווה כזו כלל במניין המצוות.

וברור כן בדעת הרמב"ם מדפסק דשתאן בלא מזיגה שיצא מדין ד' כוסות ולא מדין חירות, - שההסבה היא מצוה בפנ"ע שנא' "ואותנו הוציא". וכן כתב הריטב"א "אם שתאן מיין חי ושלא בהסבה יצא". ובאמת שכך מוכח מדאמרו בדף ק"ה ע"א, שרק אשה חשובה תסיב ולא פטרו אשה שאינה חשובה משתיית היין אלא מהסיבה. ומה שהוכיח הרא"ש מסכת פסחים פרק י' סימן כ' שאם אכל בלא הסיבה לא יצא - "כדאמר ריב"ל השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא" - משמע מיסב אין לא מיסב לא".

לסיכום: הרמב"ם שמפרש "לא יצא ידי חירות". נמצא שאמנם הד' כוסות מדרבנן, אך שתייתם בהסיבה היא דאורייתא לדעתו כמש"כ (חו"מ פ"ז הלכה ו') "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנאמר (דברים ו') ואותנו הוציא משם וגו', ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה (דברים ה') "וזכרת כי עבד היית" כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית. רק לא מצווה מתרי"ג מצוות.

אך צריך א"כ ביאור מדוע צריכין הסיבה רק בשעת אכילת כזית מצה ובשתיית ארבעה כוסות, ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח ואם לאו אינו צריך, [רמב"ם חו"מ פ"ז הל' ה']. הלא כל הסבה תהיה דאורייתא?

התשובה היא, ש"ההסיבה" שתקנו חז"ל היא על מה שיש חיובי אכילה. והשאר שהם רשות גם הסיבתן רשות. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר [חלק יח סימן כ"ז אות ב']

הסיבת נשים: בבלי פסחים ק"ח ע"א בדפוס ווניציא ווילנא - "אשה אצל בעלה לא בעיא הסיבה ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה". אולם הגרסא בכת"י אוקספורד, מנכן, וותיקן, ובהמ"ד לרבנים, וכת"י קולומביה, ועוד. וכן בשאילתות וברי"ף. "אשה אינה צריכה הסיבה, ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה, (וכן הוא בספר האורה, ובעיטור) וכ"פ הרמב"ם חו"מ פ"ז הל' ה". ולא כתב אשה "בפני בעלה". כלומר לא שכל הנשים צריכות הסיבה ורק מפני כבוד בעלה אינה מסיבה, אלא להיפך. כל הנשים אינם צריכות הסיבה ורק אשה חשובה תסיב. וביאר בשאילתות דרב אחאי פרשת צו שאילתא עז "אשה אינה צריכה הסיבה מאי טעמא לאו דירכא דנשי למזגא, ואי אשה חשובה היא צריכה הסיבה". וכ"כ האבודרהם בשם הבה"ג, כלומר אם היא חשובה שדרכה להיסב, אז תסיב.

יא חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

ולענ"ד הביאור הוא, שחכמים רצו לתקן הסיבה לנשים כמו לשמש ולעניים שאין דרכן להיטב, אך היות וקשה לנשים טרחה זו, אז כדי שלא יקוצו במצוות לא חייבו אותן. אך אשה חשובה שמדקדקת וטורחת במצוות, אז חל עליה ממילא חובת הסיבה.

שיעור רביעית יין- 75 סמ"ק: רביעית: הוא רביעית הלוג, שהוא ביצה ומחצה 26 דרהם בקירוב, ורביעית מים 27 דרהם-בדרהם ערבי מצרי.⁵ ושיעורו לדעת ר' חיים נאה בדעת הרמב"ם הייתה 85 סמ"ק-גרם⁶ מאחר וחישוב לפי דרהם טורקי שהוא 3.205 גרם. אך לפי שהתברר הדרהם המצרי שהיה בזמן הרמב"ם שיעורו הוא כ 2.83. כפול $27 = 76.41$ סמ"ק.⁷ ומעגלו לכ 75 גרם-סמ"ק⁸ ≤ ונמצא כששותה רוב רביעית מזוג -יכול כל אחד לקיים בנקל את מצוות ד' כוסות הכלכתן ביין יבש כנ"ל בדין היין.

אין לו יין מקדש על הפת: ספר הלכות גדולות סימן יא - הלכות פסח פרק כל שעה עמוד קפ. פסק: מי שאין לו יין בלילי פסחים ולא בשר, חייב לומר הלכות הפסח, ואומר הללויה.

---

⁵ [שו"ת רבי אברהם בן הרמב"ם סימן פ"ב, ובפירושו לתורה ספר שמות ל"ח, כ"ו] פירוש המשנה לרמב"ם מסכת עדויות פרק א משנה ב', וכן כתב בסוף הקדמתו למנחות.
⁶ החישובים הם במדת נפח, אך קשה לדעת מה היה משקל החומרים שהשתמש בהם הרמב"ם, וסביר להניח שעכ"פ משקל המים לא השתנה ע"כ אזלינן בתר 1 סמ"ק מים השווה לנפח גרם אחד.

⁷ וכ"כ הרב חיים פ. בניש בספר מדות ושיעורי תורה (בפי"ג סע' ז', ובפי"ל סע' ו') וכ"כ הגרע"י שליט"א בחזו"ע פסח עמ' ע"ג בשם הרב מרגולין בקונטרסו "רביעית ההין" שנדפס בקובץ "בית ישראל", שכמעט שלא נמצא במוזיאונים דרהם יותר מ 3 גרם, (וכן משמע ממאמרו של פרופ' אברהם יהודה גרינפלד, **התאמת האגודל למידת האמה**, תחומין כרך ה', עמ' 381, מכון צמת, תשמ"ה). גם מהריק"פ כתב בהל' עירובין עמ' תרנ"א שהדרהם המצרי הוא 15 קראט ורבע. [ולפי חשבון שכתב ריק"פ שם בדינר ש 24 קראט הם 5 גרם פחות רבע הסקתי שהקראט הוא 0.2 גרם כפול 15 ורבע שווה 30 סמ"ק ומשהו]. וכבר העיר הגר"ח פלאג'י צוק"ל בהגדה של פסח שלו "חיים לראש", על הדרהם שבזמנם. אך במאמרו של הרב דרור פיקסלר "מדות ושיעורי תורה בפירוש המשנה לרמב"ם" כתב שמשקל דרהם מצרי אחד שמדד בו הרמב"ם הוא 2.743 גרם. כפול 26 = 71.318 סמ"ק, וכפול 27 התוצאה = 74.061 סמ"ק.

⁸ העיגול הוא מכיון שס"ס מדובר ברביעית יין שהיא 26 דרהם ולא 27.

יב חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

ורחץ

נט"י עם ברכה: במדרש שכל טוב (בובר, שמות פרק יב) איתא, "ונוטל ידיו ומברך עליו על נטילת ידים, דתנן נטל ידיו לטיבול ראשון, דהיינו טיבול ירקות בחרוסת" עכ"ל. וכ"כ רע"ג, והטור [ס' תפ"ו. ו] ואפ' לפחות מכזית].
הנה פסק רבנו הל' ברכות פ"ו הלכה א'. עם מקורו בהערה "וכן כל דבר שטיבולו במשקין--צריך נטילת ידיים, תחילה"⁹

⁹ בפסחים דף קטו ע"א איתא, "אמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא: כל שטיבולו במשקה - צריך נטילת ידים. אמר רב פפא: שמע מינה האי חסא צריך לשקועיה בחרוסת, משום קפא. דאי סלקא דעתך לא צריך לשקועיה - נטילת ידים למה לי? הא לא נגע. (ביאור השאלה לפי רש"י ורבינו - "לא נגע" - הירק בחרוסת, שהרי בסלקא דעתך לא צריך לשקועיה). ודילמא, לעולם אימא לך: לא צריך לשקועיה, וקפא - מריחא מיית, אלא למה לי נטילת ידים - דילמא משקעו ליה. (כלומר חכמים תקנו נט"י אפ' בחשש שמא יטביל במשקה, לאדם שעושה פעולה העשויה לגעת במשקה). ואמר רב פפא: לא נישאי איניש מרור בחרוסת, דילמא אגב חלייה דתבלין מביטל ליה למרוריה, ובעינן טעם מרור וליכא. (רואים מזה שצריך עכ"פ להטבילו בחרוסת שיש בזה עניין של זכר לטיט).

א"כ תקנת חז"ל לטול ידיו לאוכל נהמא משום סרך תרומה כמבואר לעיל, משום סרך תרומה מדאורייתא הנהגה בדגן יין ושמן וכשם שתרומה נעשית שלישי מחמת הידים ה"ה לאוכל שאר המשקין משום שהם נעשים ראשון לטומאה מחמת הידים (ראה רמב"ם הלכות שאר אבות הטומאה פרק ז הלכה א) עי"ש. ולפ"ז יש לברך על נט"י קודם הנטילה כדאמרינן התם מצוה לשמע דברי חכמים וכו' וכן מוכח מדברי הגמ' בהמשך - "נטילת ידים תרי זימני למה לי, הא משא ליה ידיה דאז זימנא!" - מוכח א"כ שכבר ברך על נטילה ראשונה. וכן מבואר במדרש שכל טוב (בובר, שמות פרק יב) וכ"פ בסדר רב עמרם גאון (הרפנס) סדר פסח "ולאחר ששותין מביאין מים ונוטלים ידיהם ומברכין ענט"י, דאמר ר' אלעזר אמר ר' אושעיא כל שטיבולו במשקין צריך נטילת ידים". וגם תוס' בפסחים שם העיד שכן כתוב בכל הסדרים שצריך על הנטילה לברך.

ודווקא כשרוצה לאכול את המשקה, משא"כ כשהירק רטוב אינו צריך ליטול ידיים לפי שאינו מטבול ואין מתכוון לאכול משקה אלא ירק וכפי שכתב רבינו בהקדמתו למסכת ידים "וכן לאוכל כל דבר נוזל ואפילו היה חולין אמרו כל שטבולו במשקין צריך נטילת ידים".

וא"ת שטעם הנטילה כדי שלא יטמא את המשקין ויטמא את גופו, ולא משום משום קדושה ונקיות - כשם שנוטלים ידיים לבשר שהוכשר בדם כמבואר בחולין ל"ג ע"א וא"כ אין מצוה בזה ואין צריך לברך?! יש לחלק, דהתם מדובר בחולין שנעשו על טהרת הקדש ולכן אפ' בשר שאינו מתחת סוג תרומה דאורייתא כנ"ל - מיטמא, וכבר כתב רבינו בפירושו המשנה מסכת חגיגה פרק ב משנה ז' "ואל יתחלף לך אוכל חולין בטהרה והם פרושים, באוכל על טהרת הקדש".
ומש"כ בברכות מ"ג ע"א דבהביאו להם יין שלפני המזון שכל אחד נוטל ידו אחת וא"כ רואים שטעם הנטילה כדי שלא יטמא משקין שבכוס? י"ל כפי שפירש בתוס' ובמאירי שם דמשום נקיות עבדי הכי כמו שהעיר המהרש"א בפסחים שם, וכפי שכתב רש"י שם שהם היו רגילים כן. וגם רבינו לא פסק כלל להאי מנהגא (ואדרבא בהלכות שאר אבות הטומאה פרק ז' הלכה ד' פסק דאין מטמא משקין שבתוכו).

חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

מברך ואח"כ נוטל: ונוסח הברכה הוא כראוי לפני כל מצווה מדרבנן על נט"י כמבואר בברכות ס' ע"ב שמברך על נט"י אחר כל ברכות השחר והנחת תפילין קודם התפלה. ומברך קודם הנטילה כמבואר בתשובות הגאונים - מוסאפיה (ליק) סימן צא תשובת ר' האי גאון, "ומברך ענט"י כאשר כתבתם שמברך על המצות כלן עובר לעשייתן". ובתשובות הגאונים - גאונים קדמונים סימן פט. ופשוט. וכן"ל בהערה.

הגשת הקערה

ברמב"ם פ"ח הל' א' כתב "ומברך על נט"י ומביאין שלחן ערוך" וכו' בפירוש המשנה פסחים פרק י' משנה ג' כתב יביאו לפניו השולחן ויקדש כמו שאמר", ולכאורה סותר?! ותירצו דהתם בשולחנות קטנים דאין הפסק גדול. ולי היה נראה דהתם הגישו שלחן ריק לקידוש, כמו שאמר במשנה ב' "מזגו לו כוס ראשון" ואח"כ הגישו לשלחן את הקערה עם הירק כמו שאמר במשנה ג' "הביאו לפניו מטבל בחזרת". כלומר כעת הביאו לפניו את הקערה.

הקערה

ח ר ו ס ת :

החרוסת מכילה חומץ. פסחים מ"א. קט"ו ע"ב. וממחה אותו עד שנעשה כעין משקה כדי לטבל בו. עיין בשו"ת הרדב"ז מכתב יד - אורח חיים, יורה דעה (חלק ח) סימן נ"ז. וכתב רבינו בפירוש המשנה פסחים פרק י' משנה ג' "והחרוסת תערובת שיש בה חמיצות וכעין תבן זכר לטיט, וכך אנחנו עושין אותה, שורין תאנים או תמרים ומבשלין אותן ודכין אותן עד שיתרככו ולשין אותן בחומץ ונותנין בתוכן "סנבל" או קרנית או איזוב בלי שחיקה".

ש נ י מ י נ י ב ש ר : לכתחילה כדלקמן.

למה שני מיני בשר? ומהמסקנא בפסחים ע' ע"א, תא שמע הלילה הזה כולו צלי ואמר רב חסדא זו דברי בן תימא! כלומר אין חיוב לאכלו צלי. וכן פסקו ר"ח, והרי"ף דף כ"ה ע"א שכתב, "הצלי זכר לפסח והמבושל זכר לחגיגה. (וזה לכתחילה אך מעיקר הדין

וכבר תמה בשו"ת מהרי"ף סימן פג "מה נשתנה פסק זה שמרן לא פסק בו כדרכו דהא דרך מרן במקום ששנים מעמודי ההוראה שהם הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל מסכימין לדעת אחת נקט הלכה כוותיהו". עיי"ש תירוץ דחוק ובפרט שהמנהג היה לברך.

יד חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

כ[רבנא (ד)אמר אפילו גרמא ובישולא". (כלומר עצם עם הבשר שעליו והמרק מצטרפים. -ר"ן שם).

ורבנו שסתם ולא פירש אחד צלי ואחד מבושל כפי שכתב הרי"ף -אפשר משום שיש מקומות שנהגו שלא לאכול צלי כדלקמן.

והנה כבר תמחו על הרמב"ם דכתב שבזמן בית המקדש אומר "כולו צלי" [ח"מ פ"ח ב']. ואלו בפ"י מקרבן פסח כתב שהגיגה נאכלת לב' ימים ולילה -כלומר אין דינה כקרבן פסח הנאכל ליום ולילה. ובאמת שתוס' פסקו בדף קט"ו ע"א כבין תימא דאינה נאכלת אלא צלי!

אך מרהמ"ח [חזעלמא] ביאר ע"פ הרמב"ם (הלכות ק"פ פ"י הלכה י"ד) שכתב, "בשר חגיגה שעלה עם הפסח על השולחן וכל התבשילין העולים עמו על השולחן מתבערין עמו, ואינן נאכלים אלא עד חצות כפסח עצמו גזירה מפני התערובת". כלומר אם מביאים את החגיגה עם הפסח מביאו צלי.

והשתא אתי שפיר דפסק כחכמים דנאכל לב' ימים - וגם כבין תימא דנאכל צלי. ואתי שפיר גם פסק הרי"ף הדן על זמנינו - שאין קרבן פסח, אין צורך להקפיד שזכר לחגיגה יהיה צלי, ולכן יקחו את הבשר השני מבושל כדין החגיגה. [ולאו דווקא זרוע].

לגבי אכילת בשר צלי בליל פסח: כתב הרמב"ם ח"מ פ"ח הלכה יא "מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלים, מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין גזירה שמא יאמרו בשר הפסח הוא, ובכל מקום אסור לאכול שה צלוי כולו כאחד בליל זה מפני שנראה כאוכל קדשים בחוץ, ואם היה [1] מחותך [2] או שחסר ממנו אבר. [3] או שלק בו אבר והוא מחובר הרי זה מותר במקום שנהגו".
משמע שנתחי בשר צלוי מותרים לכ"ע. ורק בכבש שלם יש את שלשת התנאים הנ"ל לאסור במקום שנהגו. (מהריק"פ פ"ח ס"ק ל"ו).

כרפס

כרפס דווקא? בגמ' אין משמעות דווקא לכרפס אלא כל ירק שיהיה וכו"פ הרמב"ם.
שיעור כזית: הכזית הוא פחות מכגורגרת [שבת צ"א ע"א] והגורגרת היא שליש ביצה בינונית בקירוב [הל' עירובין פ"א הל' ט']. הגרע"י שליט"א בחז"ע פסח [דף מ"ב] כתב שכזית 18 גרם. ומהריק"פ כתב בהל' עירובין פ"א דף תרנ"א שבקמח הוא 11 גרם, ובנוזל, כ5 15 גרם -סמ"ק]. וצריך לי לבדוק עוד, כי נפח כרפס משקלו שונה.

חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

טעם לאכילת כרפס כזית: ראשית משנה שלימה שנינו בנוסח רבינו "מטבל בחזרת - עד שמגיע לפרפרת ולפת". (פסחים פרק י משנה ג'). וביאר רבינו "ומטבל כמו ומטפל, כלומר יתעסק באכילת הירקות". הרי שאוכל כחפצו. עד שמגיע לפרפרת שלפני הפת כמו שמצינו בברכות פ"ו משנה ו' "ברך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון". הרי שאוכל עוד כחפצו וכהרגלו פרפרת, - אך לא ירבה בזה כדי שיאכל מצה לתאבון, - ואח"כ פת. [אך זה אפשר לדחות משום שאפשר לפרש יאכל ממנו, ואח"כ הרי מסלק השלחן וממילא לא אוכל ממנו עד שמגיע לפת].

ועוד, דמבואר בב"ח ס' תע"ג ושאגת אריה ס' ק', מהא דאיתא בגמ' פסחים קט"ו ונפסק ברי"ף. "היכא דליכא שאר ירקי מאי מברך? אמר רב הונא מברך ברישא אמרור בורא פרי האדמה ואכיל ולכי מאטי אחזרת מברך על אכילת מרור ואכיל א"ל רב חסדא לאחר שמלא כריסו ממנו חוזר ומברך עליו?! אלא אמר רב חסדא מברך ברישא אמרור בפה"א ועל אכילת מרור ואכיל ולבסוף אכיל בלא ברכה והלכתא כרב חסדא". ואם אוכל ירק פחות מכזית מאי קושיא הלא אם יאכל פחות מכזית לא יצא ידי מרור וממילא יוכל לברך אח"כ על אכילת מרור!

ונקודה נוספת מתבארת בדברי הגמ' "לאחר שמלא כרסו" הרי להדיא שלרב הונא שמברך האדמה אוכל אף יותר מכזית! ונקודה זו לא נדחתה. וכ"פ רס"ג שכתב שמברך נפשות אח"כ הרי שאכל כזית. אלא שלמעשה הרמב"ם ס"ל דא"צ לברך נפשות דהו"ל כדברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת סעודה שברמה"ז פוטרן.

על חשיבות אכילת הירק אפשר לראות שאינו כמו שלמדו שאר ראשונים "דאינו רק לעורר התינוקות"... משמע דבר שאינו חשוב, אלא מאחר ונתקן הרי הוא חשוב. שהרי הרמב"ם על המשנה בפסחים פרק י' משנה ג', "ואמר מטבל בחזרת, כדי להשמייעך שבורא פרי האדמה מברך אפילו על החזרת שהיא מן המרורים שהרי במקום ירק הוא אוכלה בתחלה". והעיר בזה הריטב"א שהרי אף שהוא מר שברכתו שהכל, מ"מ משום חשיבותו מברך אדמה כאילו הוא מידי דחזי! ובישועות יעקב כתב דא"כ יש לו חשיבות ואין אכילה פחותה מכזית.

והגר"י מעלם שליט"א כתב בהגדת פרי הלולים דמלשון הרמב"ם פ"ח הל' ב' "מתחיל ומברך בורא פרי האדמה ולוקח ירק ומטבל אותו בחרוסת ואוכל כזית הוא וכל המסובין עמו כל אחד ואחד אין אוכל פחות מכזית". שחזר וכפל הדבר לבאר שהיא חובת אכילה ולא רק שינוי כדי שישאלו התינוקות כשם שאין חיוב "לכל אחד ואחד" לחלק קליות ואגוזים.

והנה הסיבה הפשוטה היא, משום שבפסחים קט"ו ע"א "אמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים אמר רב פפא שמע מינה האי חסא צריך

חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר טז

לשקועיה בחרוסת" הרי שחז"ל תקנו לטול ידיו ובאמת, שבפחות מכזית לא היה צריך לטול ידיו לדבר שטבולו במשקה!! וכן מתבאר דעת רבינו שבפרק שישי מהל' ברכות הלכה א' כתב "כל האוכל פת שמברכים עליה המוציא, צריך נט"י וכו, ובפ"ג הל' ח' כתב, "הפת שפתת אותה פתים וכו אם יש בה כזית וכו.¹⁰ וכ"כ במאמר המן לרשב"ץ "ואני אומר דכיון שצריך נטילת ידים דבעי כזית פת שצריך נטילת ידים. דלא מסתבר דבפחות מכזית אעפ"י שמברך עליו המוציא ליבעי נטילת ידים. כיון שאינו אלא משום סרך תרומה"¹¹. הרי לנו שנוטל בברכה ואוכל כזית דווקא ולא פחות.

טיבול הכרפס בחרוסת: בחרוסת יש יין או חומץ הניכר בעין, ולכן נחשב למשקה, ומהראיה הקודמת למי שאין לו שאר ירקות - שאוכל כזית מרור מוכח דהוי אותו טיבול. וכ"כ הר"ן ודחה שם קושיית התוס'.

וכ"פ רבינו חננאל. ורס"ג ורע"ג ורש"י. ומהר"ם חלאוה בשם הרמב"ן. והמאירי. והטור אורח חיים סימן תע"ג בשם רב עמרם גאון.

וכן נראה קצת משאלת התינוק אמאי מטבלין ב' פעמים, והלא עדיין לא טבל את המרור? ועוד מניין לו שהחרוסת מיועדת לטיבול, שמא לאכילה היא עומדת. אלא מזה שמשאיר את המרור עם החרוסת בקערה מוכח שגם לו יעשה כאשר עשה לכרפס שטיבולו בחרוסת.

והב"ח הביא ראיה מפסחים דף קט"ו ע"א "אמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא: כל שטיבולו במשקה - צריך

¹⁰ וכן משמע מהרמב"ם ברכות פ"ה ה"ח "אין מזמנין אלא על מי שאכל כזית פת ולמעלה".

¹¹ וכן דעת מר"ן סימן קנ"ח ס' ע"ג, ובמשנה ברורה ס"ק י' ביאר דזה לא חשיבי אכילה אף לענין בהמ"ז והוסיף הדנה הט"ז פסק כן לדינא דא"צ נטילה וכן הוא דעת הב"ח וכן הסכים הגר"א והברכי יוסף והביא כן בשם הרשב"ץ. והוסיף עוד בשו"ת חיים שאל חלק ב סימן לח שמרן לא רצה לעקור הנטילה בטבול ראשון כיון דהוקבעה בכל ישראל. ולעולם דדעתו ז"ל כדעת יש מי שאומר דעל פחות מכזית לא בעי נטילה בין בפת בין בטבולו במשקה.

חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

נטילת ידים. אמר רב פפא: שמע מינה האי חסא צריך לשקועיה בחרוסת, משום קפא וא"כ ה"ה לכרפס אך למעשה הרי"ף לא פסק את טעם הטיבול משום "קפא". ומ"מ איך שיהיה עכ"פ כבר הוכחנו שלשניהם אותו טיבול.

' באיור דף מהגדת אוסף קאופמן, ספרד סוף המאה ה- 14 שים לב להוראות הסדר "ומברכין על נט"י. "ויטבל בחרוסת ויברך".'

אם מברך בורא נפשות: יברך אחריו בנ"ר. אך אם שתי רביעית בכוס ראשון אינו צריך לברך בנ"ר משום שפוטרו בברכת מעין שלש של היין של כוס שני.

אמנם היה צד לומר שלא מברך אחריו בורא נפשות רבות. דהלא למסקנא דגמ' הנ"ל למי שין לו אלא רק מרור שמברך אדמה ומרור בטיבול ראשון, פטר בברכתו את המרור. הרי שלא בירך נפשות. ותינה כשיש לו מרור מברך על אכילת מרור אך במקרה הנ"ל הוא סומך על ברכה שלפני ההגדה משמע הגדה אינה הפסק אלא כד"ת על השלחן. ובפרט שכידוע שאין צריך לברך אחריו בורא נפשות רבות מכיוון שאוכלין אותו אחר קידוש. הוי כדברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה שמברך לפנייהם ואינו מברך לאחריהם (ברכות מא ב). כמש"כ במאמר חמץ לרשב"ץ. עיין ריק"פ ברכות פ"ד ס"ק כ"ג. ובשו"ת תבואת שמי"ש או"ח ס' ס"ב ועיין עוד צדקה ומשפט ס' א'. ועוד, הוכיח הרי"ף (פ"ח עמ' ת"ו) דמנהגו הקודם של הרמב"ם היה כרס"ג להגיש תחילה ירק וחרוסת בלבד. ומימילא לא פטר את המרור, אך בחיבורו כלל את כל הקערה עם המרור, ומימילא פוטרו.

אך למעשה כידוע פסק הרמב"ם ברכות פ"ד הלכה ו' "בירך על מעשה קדירה פטר את התבשיל בירך על התבשיל לא פטר את מעשה קדירה. והפירוש המקובל הוא, שרבונו עוסק בברכה אחרונה, - שאם אכל לדוגמא מזונות ואדמה וברך על המחיה על מעשה קדירה, פטר את ברכת בורא נפשות של התבשיל. וכידוע שבשבתות ובימים טובים וכו' שאדם קובע סעודתו על היין, אם בירך על היין שלפני המזון פטר את היין ששתה לאחר המזון קודם שיברך ברכת המזון, [הל' ברכות פ"ד י"ב]. אך בליל הסדר כל כוס יש לה ברכה בפנ"ע כמבואר בתשובת ר' אברהם בן הרמב"ם [המובאת במעשה רוקח פ"ו הל' י'. ובארחות חיים סדר ליל הפסח סע' ל"ד]. ואף לדברי הרי"ף (עמ' כ"ד). מברך ברכה אחרונה עכ"פ אחר כוס שנייה, ממיילא בליל הסדר רשאי לברך מעין שלש על הגפן אחר כוס ראשונה ושנייה, ממיילא גם אילו היה צריך לברך בנ"ר - פטרה ברכת מעין שלש את ברכת בורא נפשות של הכרפס. וזה תואם למש"כ רבינו בשו"ת הרמב"ם סימן שי"ב.¹² [אך באמת א"צ כנ"ל דברמה"ז פוטרו]. ועכ"פ א"כ לפ"ז הסיבה העיקרית שלא מברכים

¹² וז"ל בשו"ת הרמב"ם סימן שי"ב.

שאלה: כשיאכל ירק בלילי הפסח ומברך בורא פרי האדמה [ה' חמץ ומצה פ"ח ה"ב] אם יברך בסוף אחריו או לא יברך עד שיגמור ההגדה ויברך על המרור באחרונה?

תשובה: יברך אחריו לפי שההגדה מפסקת וכשיאכל המרור ויברך תחלה כך ואחר כך יחזור ויברך לבסוף. משה ברבי מימון זצ"ל.

וצריך לבאר שכוונתו שיברך נפשות קודם מעין שלש, או שיפטור ברכת נפשות בברכת מעין שלש. או במקום שלא שתי רביעית אלא רק רוב כוס.

חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר יה

על המרור בורא פרי האדמה משום שהוא כדברים הבאים בסעודה ובפרט בחסה כנהוג בכל ימות השנה בסלאט, והראיה שהרי כורכו עם המצה, וכדלקמן ב"מרור", ולא משום שהכרפס פטור. וכ"כ רבנו מנוח והריטב"א.¹³ ומכאן תשובה למי שחשב שצריך לפטור בברכת הכרפס את המרור.¹⁴

ומי שיאמר שצריך לברך על המרור משום שיש לו חשיבות בפנ"ע, נשיב לו שאכן מברך עליו - מצד ברכת המצות "על אכילת מרור", ומצד ברכות הנהנין הלא ברכת המוציא פטרתו. (ועדיין יש לעיין עוד).

מגיד

שאר הפירושים נמצאים בנוסח ההגדה

דין שומע כעונה בהגדה: בבלי פסחים קט"ז ע"ב "והאמר מרימר שאלתינהו לרבנן דבי רב יוסף מאן דאמר אגדתא בי רב יוסף אמרו רב יוסף מאן דאמר אגדתא בי רב ששת". הסוגיא שם דנה לעניין סומא אם חייב בהגדה והם ע"ה היו סגיאי נהור. **אך עכ"פ לענייננו למדנו** שהיו מוציאין אחרים י"ח. וכ"כ בשו"ת משאת בנימין סימן ס"ב. אבל עכ"פ **אם הקטן שאל מה נשתנה**, אינו מוציא את הגדולים י"ח, ולכן כתב הרמב"ם (חו"מ פ"ח ה"ב), וכאן הבן שואל, **ואומר** הקורא מה נשתנה הלילה הזה". כלומר שחוזר שוב על שאילות הבן. כי ההגדה תוקנה בצורה של שאלה ותשובה, אבל אם גדול שאל, א"צ לחזור שוב.¹⁵

¹³ וז"ל, "ואין מברך עליו ברכת בורא פרי האדמה ויש לשאול מה טעם לזה, ויש לדבר שתי תשובות, האחת שכבר נפטר בברכת הירקות שקודם ההגדה, ועוד שברכת הלחם פטורו ככל דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה, ואע"פ שאין אנו אוכלין מרור לסעודה ולהשיע רעבוננו, חיוב מצותו קובעו שיהיה מעיקר הסעודה. [הגדה של פסח לריטב"א].

¹⁴ ויש לדחות דדלמא מרור הוא אכן כדברים הבאים בסעודה ולא מברך אא"כ יש בו מצוה בפ"ע, משא"כ אם אין לו ירק אחר שאכל כבר מרור וכבר יצא יד"ח מרור בירק ע"כ א"צ לברך שנית. וי"ל דאם יצא כבר יד"ח א"כ למה אוכלו שנית? אלא זכר למרור הנאכל עם המצה, נמצא שאינו אוכלו לצורך הסעודה אלא כעניין בפנ"ע וא"כ אינו נפטר מברכת המוציא אלא מהברכה הראשונה והדר דינא דברכה הראשונה פוטרת מרור ואינו מברך נפשות. ויש להשיב שאכן מי שאין לו ירק אחר ואוכל מרור במקום כרפס רק הוא אינו צריך לברך בנ"ר כדי שלא יצטרך לברך אדמה שוב על המרור. וההגדה אינה הפסק לעניין ברכה אחרונה כפי שאינה הפסק למעין שלש אבל היא הפסק לעניין הסח הדעת לנט"י.

¹⁵ כמבואר בפסחים קט"ו ע"ב "אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזא דקא מדלי תכא מקמיה אמר להו עדיין לא קא אכלינן אתו קא מעקרי תכא מיקמן אמר ליה **רבה פטרתן מלומר מה נשתנה**".

חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

אימתי צריך להגביה את הכוס: הגר"ח זצ"ל היה נוהג להגביה כל משך אמירת ההגדה דחזינן שמוזג את הכוס מתחילת ההגדה. אך הגר"י מעלם בהגדת פרי הלולים כתב "דכוס של ברכה צריך להגביה" יש כאן שני דינים האחד אמירת הגדה על הכוס. והשני ברכה על הכוס. ושם יגביה כדין "כוס של ברכה".

מהות השאלות: עצם מהות תפקידה השאלה נראה וכמו שנפסקו ברי"ף את דברי הגמ' בפסחים "אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזא דקא מגבהי פתורא אמר אטו אכתי אנן אכלינן דקא מגבהיתו פתורא" כלומר, האם כבר גמרנו לאכול שאתם מסלקים את השלחן? אמר ליה רבה פטרנן מלומר מה נשתנה" הרי שעצם התעוררות והתענינות המיסב היא העילה הגורמת למגיד "לענות". נמצאנו למדים שמושג החינוך "והגדת לבנך" הוא בשעה שהוא עצמו מתעורר לשאול ורק אז כשחושיו וכליו מוכנים לקבל יש את האפשרות לתת. ולא רק לבנו אלא אף המיסב יחידי שואל לעצמו... (בחינת מאין יבא עזרי? ועל זה התשובה "עזרי מעם ה').

למעשה עצם חיוב שאילת השאלות אפ' לעצמו אם מיסב יחידי, מראה כי רצון ה' יתברך שהאדם יתבונן וימצא את טעמו ופשרו של כל מצב בחייו בעבודת ה' באמונה שלימה. כדי שמתוך ההתבוננות בהם יגיע האדם לאהבת ה' וכמש"כ הרמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ב הלכה ב', "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלהים לאל חי, וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו".

סיפור יציאת מצריים: כתב ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קנ"ז. "והמצוה הקנ"ז היא שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן בתחלת הלילה¹⁶ כפי צחות לשון המספר. וכל מה שיוסיף במאמר ויאריך הדברים בהגדלת מה שעשה לנו השם ומה שעשו עמנו המצרים מעול וחמס ואיך לקח השם נקמתנו מהם ובהודות לו ית' על מה שגמלנו מחסדיו יהיה יותר טוב. כמו שאמרו (בהגש"פ) כל המאריך לספר ביציאת מצרים הרי זה משוכת. והכתוב שבא על הצווי הזה הוא אמרו ית' (ס"פ בא) והגדת לבנך ביום ההוא וכו'. ובא הפירוש (שם ומכיל') והגדת לבנך יכול מראש חדש

¹⁶ כלומר בחצי הראשון של הלילה כל זמן שמצה ומרור מונחים לפניך. אבל במהדורא בתרא חזר לפסוק כר"ע דזמנה כל הלילה. (מהריק"פ פ"ז ה"א).

כ חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

תלמוד לומר ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום תלמוד לומר בעבור זה בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. כלומר מתחלת הלילה חייב אתה לספר. ולשון מכילתא [דרשב"י במדרש הגדול] מכלל שנאמר כי ישאלך בנך יכול אם ישאלך אתה מגיד לו ואם לאו אין אתה מגיד לו תלמוד לומר והגדת לבנך אע"פ שאינו שואלך אין לי אלא בזמן שיש לו בן בינו לבין עצמו בינו לבין אחרים מניין תלמוד לומר ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים. כלומר שהוא צוה לזכרו כמו אמרו (עשה"ד ע' קנה) זכור את יום השבת לקדשו. וכבר ידעת לשון אמרם (הגש"פ) ואפילו כולנו חכמים כלנו נבונים כלנו יודעים את התורה כלה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים וכל המספר ביציאת מצרים הרי זה משובח. וכבר התבאר משפטי מצוה זו בסוף פסחים (קטו ב - קיח א):

עקירת השלחן: בגמ' דף קט"ו ע"ב איתא והלכתא כר' הונא- דס"ל שלא עוקרים מ"מ נראה שהרמב"ם פסק כר' שימי שכן עוקרים את השלחן משום שמייד הגמ' שואלת מיד "ולמה עוקרין את השלחן- כדי שישאלו התינוקות" וכבר ידוע בכללים שפעמים הרבה המושג "**הלכתא**", הוא מרבנן סבוראי. ע"י תוספות מסכת קידושין דף נ"ב ע"א. ויש פעמים שהוא מדברי האמורא. עיין למר"ן בכללי הגמ' הנוספים ס"ק קס"ו. (ובזה מיושבים הרבה פסקי רמב"ם שלא פסק כ"הלכתא" ולענ"ד כאן הוא אחד מהם).

ולמה פותח בגנות: ובגמרא אמרו (פסחים קט"ז א') מתחיל בגנות ומסיים בשבח, לתת שבח והודאה לשם יתברך אשר מאשפות ירים אביון, ונחלקו אמוראי מאי גנות, רב אמר מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו ורבא אמר עבדים היינו לפרעה, ואיפסיקא הלכתא כותיה דרבא דהוא בתראה, ורב נחמן עבד כותיה (דרבא) בעובדא דדרו עבדיה (שם), ומסתברא שלא נחלקו אלא באיזה מתחילין, דרב סבר מתחלה עובדי ע"ז כמו שהיה המעשה, ורבא אמר עבדים שהוא תוקפו של נס ואח"כ מתחילין בגנות ע"ז, ולפי זה מנהגינו כרבא. דאי פליגי לגמרי, נהיגנא דלא כחד. (הגדה של פסח לריטב"א).¹⁷

והרמב"ם בפרק ז' הלכה ד' כתב שמתחיל עם הגנות של מתחילה עובדי ע"ז כרב, והיינו גנות תרה. ובפרק ח' הלכה ג' לא ביאר מה היא התחלת הגנות אלא רק מסיים בדרש ארמי אובד אבי. ובנוסף ההגדה הביא דרש עבדים היינו תחילה כשמואל (או כרבא). ויתכן משום שבתלמוד ירושלמי מסכת פסחים פרק י [דף לז טור א] איתא, "מתחיל

¹⁷ ורק אעיר כגרסת הריטב"א בדעות החולקים רב ורבא וכן נראה בכתב קולומביה וונצניה ובכת"י אוקספורד (366) .OPP. 23 ADD FOL. וכן בכת"י בית המדרש לרבנים (271) (EMC) 1623. ואלו בכת"י ותיקן 109 ובמוסגר בדפוס ווילנה, הגרסא רב ושמואל.

כא חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

בגנות ומסיים בשבח ודורש מארמי אובד אבי עד שהוא גומר כל הפרשה". ללא מחלוקת. ורק רב נחמן הבבלי עביד עובדא כרבא אז מצד הפסק ראוי לפסוק כפשטות הירושלמי, אך מצד מעשה נהגו כהבבלי. ע"ע תשובות רב נטרונאי גאון - ברודי (אופק) אורה חיים סימן קל"ח.

יחזק

טעם לנט"י ללחם: תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף י"ח ע"ב משנה. נוטלין לידים לחולין ובגמ' שם. חולין ומעשר מי בעו נטילת ידים? ורמינהי: וכו' - לא קשיא: כאן - באכילה דנהמא, כאן - באכילה דפירי. דאמר רב נחמן: כל הנוטל ידיו לפירות - הרי זה מגסי הרוח. ורבנו יונה על הרי"ף מסכת ברכות דף מא ע"א ביאר "שעיקר נטילת ידים הותקנה על הפת שנאחזו בידים שהנטילה היא משום סרך תרומה (שהרי גזרו על סתם ידיים שיהיו שניות לטומאה שמא נגע בראשון לטומאה, או באיזה טומאה ולא ידע, כי אם נגע בודאי באב הטומאה לא יועיל לו נט"י כי אם מקווה. וכידוע תרומה נעשית שלישי לטומאה משא"כ בחולין, וחכמים תקנו לחולין משום סרך תרומה). ורוב התרומות הם מהפת אבל לפירות א"צ נטילת ידים שאין תרומתן מן התורה אלא הענבים אחר שיעשה מהן יין והזיתים אחר שיעשו שמן שלא מצינו תרומה מן התורה אלא בשלשה דברים דכתיב ראשית דגנך תירושך ויצהרך וכו' ע"כ. וסיבת התקנה לומר שכלל ישראל יצטרכו לטול עבור הכהנים גם בזמנינו כדי שלא תשתכח תורת נטילה לתרומה היא קצת דחוקה. אלא הנלענ"ד בביאור הטעם שאע"פ שמותר לטמא חולין שבא"י כפי שכתב רבנו בהלכות טומאת אוכלין פרק טז הי"ב, "אע"פ שמותר לאכול אוכלין טמאין ולשתות משקין טמאים חסידים הראשונים היו אוכלין חולין בטהרה ונזהרין מן הטומאות כולן כל ימיהם והן הנקראים פרושים ודבר זה קדושה יתירה היא ודרך חסידות שיהיה נבדל אדם ופורש משאר העם ולא יגע בהם ולא יאכל וישתה עמהם, שהפרישות מביאה לידי טהרת הגוף ממעשים הרעים, וטהרת הגוף מביאה לידי קדושת הנפש מן הדעות הרעות, וקדושת הנפש גורמת להדמות בשכינה, שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני י"י מקדשכם". עכ"ל. א"כ כדי להשריש בעם ישראל את השאיפה לקדושה תקנו

כב חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

חז"ל לפחות נט"י כעין תרומה דאורייתא על הפת שהיא מדגן ורוב דגן עושים ממנו לחם, וכן למשקה שנעשה ראשון לטומאה אף בחולין. וכמש"כ התלמוד בברכות דף נ"ג ע"ב והתקדשתם - אלו מים ראשונים, וזה אף לזמנינו דבלאו הכי כולנו טמאי מתים ולא תועיל לנו שום נטילה אלא מצד שאיפת הקדושה כנ"ל, וע"כ אין עניין וטעם להחמיר יותר ממה שתקנו חז"ל בנטילה, ולפ"ז הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח לפי שמראה עצמו בחסידות יותר ממה שתקנו חז"ל.

המקור שצריך רק שתי מצות: "הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע, מ"ט לחם עוני כתיב. אמר רבי אבא ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות מאי טעמא [שמות ט"ז] לחם משנה כתיב" [ברכות ל"ט ע"ב]. וכל המחלוקת של רב הונא ור' נחמן שם לא נסובה אלא על פרוסת חיטים ושלמה של שעורים שמניח פרוס בתוך שלם. אך כששניהם של חיטים מה לו להכניס את הפרוסה אם לא בפסח שדינו שונה?!

וכ"כ הרמב"ם ברכות פ"ז ה"ד "מצוה מן המובחר לבצוע ככר שלימה, אם היתה שם שלימה של שעורים ופרוסה של חיטים מניח שלימה בתוך פרוסה ובוצע משתייהן כדי שיבצע מחטים ומשלימה", וא"כ בפסח מדובר על מצה וחצי ששניהם של חיטה, וכל העניין משום לחם עוני.

וכך נראה שלמד הר"ף מדהביא סעייתא לפירוש קמא. ואעתיק את כל לשון הר"ף [מסכת פסחים דף כה עמוד ב] "אמר שמואל לחם עוני לחם שעונין עליו דברים הרבה תניא נמי הכי לחם עוני לחם שעונין עליו דברים הרבה ד"א לחם עוני מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה, ד"א לחם עוני מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה אף כאן הוא מסיק ואשתו אופה. הילכך בפסח מברכינן על חדא ופרוסה אבל בשאר ימים טובים בצעינן על תרתין ריפאתא שלמאתא כשבת דא"ר אבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות שלמות בשבת מ"ט לקטו לחם משנה כתיב ופירשו רבנן דבימים טובים נמי בעינן לבצוע על שתי ככרות כשבת דעיקר חיובא בשבת משום דלא הוה המן נחית בשבת אלא הוה נחית בערב שבת זוגי זוגי ובימים טובים נמי לא הוה נחית אלא הוה נחית בערב ימים טובים זוגי זוגי כמו דהוה נחית בערבי שבתות הילכך בעינן למיבצע ביום טוב על תרתין ריפאתא שלמאתא כדמחייבין בשבת ובפסח אתא לחם עוני וגרעא לפלגא דחדא הילכך בצעינן אחדא ופלגא וכד בצע מנח לה לפרוסה בגוה דשלמתא ובצע דאמר רב פפא הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע מאי טעמא לחם עוני כתיב ביה:."

רואים בפירוש שהר"ף מסביר את מהלך הגמ' בברכות לפרוסה וחצי ע"פ הגמ' בפסחים "מה עני דרכו בפרוסה".

כג חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

כעת יובן לשון הרמב"ם חו"מ פ"ח ה"ו ולוקח שני ריקיין חולק אחד מהן ומניח פרוס לתוך שלם ומברך המוציא לחם מן הארץ, ומפני מה אינו מברך על שתי ככרות כשאר ימים טובים **משום שנאמר [דברים ט"ז] לחם עוני** מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה".

רואים שהרמב"ם השתמש בלימוד של "לחם עוני" כשיטת הרי"ף להכריח לפירוש של פרוסה וחצי¹⁸.

מוציא מצה

כזית בהסיבה "דרך חירות". ואם לא אכל בהסיבה לא יצא ידי חירות של "ואותנו הוציא משם". אבל ודאי שיצא ידי מ"ע כזית דאורייתא "בערב תאכלו מצות". עיין לעיל בדיני הסיבה בד' כוסות. ומש"כ בגמ' פסחים ק"ח ע"א "השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא מיסב אין לא מיסב לא". הכוונה לא יצא ידי חירות.

אוכל כזית אחד: כן מבואר בגמ'. ויוצא בו גם המוציא ופת דיו"ט וגם מצה. וכתב בתוס' ברכות ל"ט ע"ב ובהגהות מיימוניות הלכות חמץ ומצה סדר מהר"ם זצ"ל, דאין בזה משום מצות חבילות וכו' מידי דהוה אכוס של קדוש והבדלה וכו' וכן מי שאין לו ירקות מברך אחסא ב"פ האדמה ועל אכילת מרור.

וזה דבר פשוט שהיא גופא "מצה של יו"ט" דרחמנא אמר לאכול מצה בליל החג. ואם חז"ל היו סוברים שיש בה משום חבלות חבלות היה להם לתקן לברך המוציא ולאכול כזית ואח"כ לברך על אכילת מצה ולאכול עוד כזית.

ועוד הלא קידוש וברמה"ז ב' מצוות דאורייתא שאינם נעשים על כוס אחת כמבואר ברמב"ם שבת כ"ט י"ג. אך אם אין לו יין נפסק שמקדש על המצה ומברך המוציא, קידוש, ועל אכילת מצה. [אף בשבת] כמבואר בהל' פסח פ"ח הל' י"ב. והיכן אזלו הני חבילי דמעיקין. וברור דחדא מילי נינהו שהרי אין אוכל מצה בלא ברכת הנהנין המוציא

¹⁸ וכן מוכח מדברי ההלכות גדולות [סימן יא - הלכות פסח פרק כל שעה עמוד קפ] שכתב שרק "היכא דמיקלע פסחא בליליא דשבתא בצע על תרתי ופרוסה" הרי שביו"ט רגיל בוצע על פרוסה וחצי. וכ"כ רב כהן צדק בתשובות הגאונים - [שערי תשובה סימן רפז] "ואע"פ שפרוסה אחת מהן, היינו משום לחם עני ושתי ככרות קרו להו וכן אנן תנן משמרה ופלגא תרתי משמרות הויין אוף הכא נמי שלימה ופרוסה שתי ככרות הויין ובוצע עליהן המוציא". ור' האי כתב [בתשובות הגאונים - מוסאפיה (ליק) סימן קב]. שכך פשטות דברי הגמ', והביא פירוש אחר, - שאם הביאו לו פתיתים בפסח אז יכול לברך עליהם, אבל אם יש שלימים, לא יבצעם. וסיים, - "מיהו מנהגא בעלמא בלילי פסחים שמניחין פרוסה לתוך שלמה ובוצע ולא ידעינן אי בדוקא נהוג הכי או כי היכי דסליק אדעתיהו". ודלא כרע"ג שכתב שמניח הפרוסה בתוך ככר משני ככרות.

חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר כד

לחם. ונהנה מפת מצוה כשם שנהנה מפת יו"ט. [ואין המוציא מחובר לעל אכילת מצה, שהרי מי שאין לו אלא כזית מצה שמורה מברך עליה בסוף אכילתו כידוע]. וכמו שבסוכות שחל בשבת סגי בכזית אחד כמבואר להדיא ברמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ו' הלכה ז'.

מלבד שאין חיוב אכילת שבת יו"ט לחם אלא מדרבנן, וכבר כתב הרמב"ם שרק ב' מצוות של תורה יש בהם חבילות.

וכן מתבאר להדיא מדברי הגאונים שדנו ממה בוצע כזית מפרוסה או שלימה, אך לאכול ב' כזיתות ליתא לכ"ע.

ונראה שפשוט לרמב"ם דאין נפק"מ ממה יבצע משום שעצם הבאת פרוס עם שלם מחיל גם על השלם צורת עוני. וכמו שהסביר ידידי הגר"א טובול שליט"א.

ומטבל בחרוסת: ואין החרוסת מבטלת טעם המצה כשם שאת קרבן פסח הוי מטבלין בחרדל.

מצוותה כל הלילה: אני מעתיק כאם חלק מחידושי לברכות ט' ע"א

"הקטר חלבים וכו'. ואילו אכילת פסחים לא קתני. ורמינהי: קריאת שמע ערבית, והלל בלילי פסחים, ואכילת פסח - מצותן עד שיעלה עמוד השחר! אמר רב יוסף לא קשיא, הא - רבי אלעזר בן עזריה, הא - רבי עקיבא".

כלומר: מה שציטט רבן גמליאל במשנה את המכילתא דרבי ישמעאל בא – [מסתא דפסחא פרשה ו'] "מכאן אמרו אכילת פסחים ואכילת זבחים והקטר חלבים ואיברין מצותן עד שיעלה עמוד השחר כל הנאכלי' ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר. וכו'¹⁹ מדוע לא התחיל למנות מתחילת הבריתא וימנה גם אכילת פסח?!" וא"ת דשמא סובר שאכילת פסח דינה עד חצות ולא מדין סייג! ורמינהי קר"ש וכו' כלומר להלכה! ותירץ, לא קשיא באמת ר"ג חולק וסובר כר"א שבאמת אכילת פסח עד חצות מדינא ולא לסייג.

ומבואר א"כ דסתמא דמתניתין כר"א ב"ע.

---

¹⁹ זה לשון המכילתא "בלילה הזה שומע אני כל הלילה תלמוד לומר לא תותירו ממנו עד בקר, אני אקרא והנותר ממנו באש תשרופו. עד בקר למה נאמר, לא בא הכתוב אלא ליתן תחום לבקרו של בקר. ואי זה זה עמוד השחר. מכאן אמרו אכילת פסחים ואכילת זבחים והקטר חלבים ואיברין מצותן עד שיעלה עמוד השחר כל הנאכלי' ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר. ומפני מה אמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן העביר' ולעשות סייג לתורה. ולקיים דברי אנשי כנסת הגדולה שהיו אומרים הווי מתונין בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה. ר' אליעזר אומר נאמר כאן לילה ונאמר להלן לילה מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות".

כה חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

ובהגהות מיימוניות הלכות חמץ ומצה פרק ח' בשם רבינו שמחה הביא גרסא, "ואילו אכילת פסחים לא קתני? אלא הכי גרסינן, ק"ש ואכילת פסחים עד הצות! אמר רב יוסף וכו'. כלומר גם משתינו כרע"ק.²⁰

²⁰ והנה בזבחים נ"ז ע"ב בסוף פרק איהו מקומן משמע לכאורה דסתמא דמתניתין "הפסח אינו נאכל אלא עד הצות, כר"א ב"ע.

וכן בפסחים ק"כ ע"ב "הפסח אחר הצות מטמא את הידים וכו'. אלמא: מחצות הוה ליה נותר. ואוקמיה כרבי אלעזר בן עזריה שמקיש מצה לפסח. ולגרסתנו במשנה נמצא ג' משניות דסתמן כר"א ב"ע.

והנה בפסחים שם מבואר דאמר רבא אכל מצה בומן הזה אחר הצות, לרבי אלעזר בן עזריה - לא יצא ידי חובתו. משמע שלהלכה כן יצא כמו שהעיר בהגה"מ שם.

ובמגילה כ"א ע"א איתא, "דבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה, לאתויי מאי? - לאתויי אכילת פסחים, ודלא כרבי אלעזר בן עזריה". נמצא א"כ שכשיש סתמא דסותרות לסתמא דמגילה אין לסמוך אלא על הברייתא שהביאה מח' רבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה. וקיל"ר כרע"ק מחבירו. וכן הני תנאי כהני תנאי אצלינו בדף ט'. פלוגתא דר"א ורבי יהושע וקיל"ר כר' יהושע. דזמנו עד עלות השחר. דמה לי חד סתמא מה לי תלת. כדאייתא ביבמות ק"א ע"ב "מכדי הא סתמא והא סתמא, ומה לי חד סתם, מה לי תרי סתם, מה לי תלתא!"

ובפסח שבמכילתא דרבי ישמעאל הנ"ל משמע שדעת חכמים שמצותן עד שיעלה עמוד השחר כנגד ר"א! וכן בתוספתא מסכת פסחים (ליברמן) פרק ב' הל' כ"ב "לא אכלן משתחשך אוכלן כל הלילה".

והנה, פסק רבינו הל' קרבן פסח פ"ח הלכה ט"ו, "כבר ביארנו בכמה מקומות שאין הפסח נאכל אלא עד הצות כדי להרחיק מן העבירה ודין תורה שאכל כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר, וכו'.

והרמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ו הלכה א', כתב "מצות עשה מן התורה לאכול מצה בליל חמשה עשר שנאמר [שמות י"ב] בערב תאכלו מצת, בכל מקום ובכל זמן, ולא תלה אכילה זו בקרבן הפסח אלא זו מצוה בפני עצמה **ומצותה כל הלילה**, אבל בשאר הרגל אכילת מצה רשות רצה אוכל מצה רצה אוכל אורז או דחון או קליית או פירות, אבל בליל חמשה עשר בלבד חובה ומשאל כוית יצא ידי חובתו".

יש לעמוד על מקור השנוי בין אכילת הפסח לאכילת מצה שלכאורה לא נעשה בה הרחקה עד הצות.

והנה יש לחקור האם כשנאמר בראש ברכות "וכל מה שאמרו חכמים עד הצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר". האם כל מה שנאמר עד עמוד השחר" הקדימוהו חכמים עד הצות?

תשובת הדבר נעוצה בהסבר רש"י במשנה ברכות דף ב'. "והקטר חלבים דקתני הכא לא אמרו בו חכמים עד הצות כלל, ולא נקט להו הכא אלא להודיע שכל דבר הנוהג בלילה - כשר כל הלילה, והכי נמי תנן בפרק שני דמגילה (דף כ, ב) כל הלילה כשר לצירת העומר והקטר חלבים ואבריים".

כלומר רק מה שאמרו חכמים עד הצות מצותו עד שיעלה עמוד השחר ולא להיפך. ומתגלה לנו בזה יסוד בו כל מקום שנא' "עד עמוד השחר" או "מצותו כל הלילה" אין בו הרחקה עד הצות, וא"כ אמרו עד הצות. וממילא במצה שלא נאמר בה עד הצות אלא כפשט הפסוק "בערב תאכלו מצת" פסחים ק"כ ע"א. ובמשנה בפסחים קט"ו ע"א איתא, "שבכל הלילות צלו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה" [וכולו צלו דהתם חוזר על חגיגה].

וכנ"ל לגבי צירת העומר והקטר חלבים ואבריים במגילה כ' ע"ב, דזמנן לכתחילה כל הלילה.

[והנה כתב הרמב"ם הל' מעשה הקרבנות פ"ה ה' ו' "זה הכלל דבר שמצותו ביום כשר כל היום, ודבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה, ואף על פי כן רזיזין מקדימין למצות". נ"ל דמקורו ביומא כ"ח ע"ב ובפסחים ד'. וכן בדף ס"ח ע"ב "תניא, אמר רבי שמעון: בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה, שהרי הקטר חלבים ואבריים ופדרים כשרים כל הלילה, ואין ממתינים להם עד שתחשך!"]

וכנ"ל לגבי הא דאיתא במשנה השניה במגילה כ' ע"ב "כל היום כשר לקריאת המגילה ולקריאת ההלל, ולתקיעת שופר, ולנטילת לולב, ולתפלת המוספין, ולמוספין, ולוידיי הפרים, ולוידיי מעשר, ולוידיי יום הכפורים, לסמיכה, לשחיטה, לתנופה, להגשה, לקמיצה, ולהקטרה, למליקה, ולקבלה, ולהזיה, ולהשקית סוטה, ולעריפת העגלה, ולשחרת המצורע" - ולאיתויי סידור בזיכין וסלוק בזיכין. מותר לכתחילה מעלות השחר.

ובמשנה הקודמת במגילה שם כ' ע"א "אין קורין את המגילה, ולא מלין, ולא טובלין, ולא מזוין, וכן שומרת יום כנגד יום - לא תטבול עד שתנץ החמה. וכולן שעשו משעלה עמוד השחר - כשר" דוקא אלו ואין להכלילן. והעוקב אחר הרמב"ם יראה שבכולן לא הדגיש לעשותן לכתחילה עם הנץ אלא באלו שנוכרו. כלומר, מילה, בהל' מילה פ"א הלכה ח' א' לגבי טבילה חרג וכתב בהל' מקוואות פ"א הלכה ו' "כל הייבי טבילתן ביום חוץ מנדה ויולדת שטבילתן בלילה כמו שביארנו בענין נדה, ובעל קרי טובל והולך כל היום כולו מתחלת הלילה שנאמר וכו'. וצ"ע. ולגבי הזאה כתב בהל' פרה אדומה פ"א הלכה א' "וביום השביעי אחר שתנץ החמה", וכן לגבי שומרת יום כנגד יום כתב בהל' איסורי ביאה פ"ו

חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר כו

והנה, אם נדון על מצה בפנ"ע מצינו שאמרו חכמים במשנה בפסחים קט"ז ע"א, "שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה" [וכולו צלי דהתם חוזר על חגיגה]. א"כ לכתחילה דינו כל הלילה ולא עשו בו הרחקה לפי שאין בו כרת דנותר, ולא פשיעה של קר"ש. וצלע"ע.

מ ר ו ר

מהו המרור: כידוע יש מחלוקת ראשונים האם מרור הוא כל מין מר²¹, או רק חמשה מינים ידועים שבאו במסורת ונכתבו במשנה²². וברמב"ם בפייהמ"ש מבואר "זה שאמר השם "מרורים" נופל על אלו שְמַנָּה". ולא כולל כל מין למינוי שהרי "מרור" הוא מין חזרת מדברי. ונבאר בעזרת ה'.

ראשית, נוסח המשנה בסדר הירקות (בכתב אוקספורד פסחים כ"א ע"א (366) 23 ADD FOL .OPP. ולא כנדפס בדפוס וילנה בפסחים ל"ט ע"א). כמו בירושלמי וכן גרסת הרי"ף והרמב"ם "ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת ובעולשין בתמכא ובחרחבינא ובמרור". ובתלמוד בבלי נאמרו כמה הוספות: **תני בר קפרא** הוסיף "בחרחלין". **ורב יהודה** אומר אף "עולשי שדה" כעולשי גינה וחזרת,

---

הלכה ט'. אך לגבי מגילה לא כתב מהנץ אלא פסק כסתמא דמתניתין השניה. [אמנם לגרסת הרי"ף במגילה שם שלא גורס במשנה הראשונה "אין קורין את המגילה, ולא מלין, וכו' כרצף אחד, אלא "אין קורין את המגילה אלא ביום. לא מלין, וכו' כלומר דינו מחולק משאר הדינים הבאים, אבל הרמב"ם גורס כדפוס בגמ']. בכל מקרה אין לדמות את סוגינתו לעומת סוגינת קר"ש הקשורה במושג בשכבך ובקומך – כלומר זמן שכיבה וקומה, ולא בזמני היום. וכן סוגינת זמן תפילה הקשורה בקרבן התמיד. ודלא כרבינו יונה ועוד שניסו להכלילה עם המשנה במגילה שם "וכולן שעשו משעלה עמוד השחר – כשר" עם קר"ש. ודו"ק.

דברים אלו אינם מדויקים, ומצאנו באחרונים כמה גישות, י"א שסמך על המעיין בהל' קר"ש שעשו חכמים הרחקה עד חצות ע' פ"ח ס' תע"ז. וי"א מדסתם ולא פירש א"כ מצה דינה כל הלילה. רבינו מנוח. ישנה גישה שלישית כמו גישה שניה, מ"מ לעניין הלכות יום לגבי המושג "וכולן שעשו משעלה עמוד השחר – כשר, [מגילה כ']. כומר אבל לכתחילה יעשה מהנץ, אפשר שיש לחלק בין היכא שנתבאר להחמיר מהנץ. ואפשר שמאחר ומצינו שיום נקרא מעמ' השחר "ואנחנו עושים במלאכה וכו' מעלות השחר ועד צאת הכוכבים" ואומר, "והיה לנו היו למלאכה", וגם מצינו ששמש נקרא יום כמש"כ רס"ג בספר האמונות והדעות מאמר ט' "ואמרו היום בוער ושמש צדקה הוא מדבר אחד, הלא תראה כי הלשון רומזת אל השמש במלת יום, באמרה (שופטים י"ט י"א) והיום רד מאד, ואמרה עוד (שם ט') הנה נא רפה היום לערוב" ע"ש. א"כ יש תמיד להחמיר מהנץ לבד מקר"ש שנא' בה ייראוך עם שמש. מהריק"פ הל' מגילה פ"א הל' ג' הע' ט'.

וי"א שגם לגבי דינים הנוהגים ביום היכא דלא אמר רבינו מהנץ, דינו לכתחילה מעה"ש עיין שד"ח עמ' 2758 בשם השולחן גבה, ומאידך השד"ח עצמו סובר דילמד סתום מהמפורש בהל' מילה והזאה.

²¹ הריטב"א בשם הרא"ה, מאירי, חינוך שפ"א. מג"א תע"ג ס"ק ט"ו בשם התשב"ץ.
²² מכתם. מהר"ם חלווה.

כז חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

ורבי מאיר אומר אף עסווס וטורא ומר -ירואר.

ותני דבי (רבי) שמואל הוסיף "הרגינין והרדופנין".

ורבי יהודה אומר אף חזרת יולין, וחזרת גלין (חסת המצפן). כיוצא בהן.

ורבי אילעא אומר משום רבי אליעזר אף ערקבלים.²³

ורבי יהודה שוב חוזר ומכליל ואומר "כל שיש לו שרף".

ורבי יוחנן בן ברוקה אומר "כל שפניו מכסיפין".

אולם הרי"ף השמיט את כל שאר התוספות, ובעקבותיו הרמב"ם. והסיבה נראית לכאורה פשוטה, -לפי שבסוף הסוגיא איתא "אחרים אומרים [כל] ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפין. אמר רבי יוחנן מדברי כולן נלמד ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפין אמר רב הונא הלכה כאחרים".

ולכאורה צריך ביאור מה המחלוקת בין אחרים לר' יוחנן?

אפשרות אחת היא. שאחרים באו לדחות את כל ההגדרות משום שהרי "כל ירק מר פניו מכסיפין" -והלא בעינן דוקא מה שנתבאר במסורת, ולא כל התוספות הנ"ל! והלכה כאחרים.

אפשרות שנייה. שיש הבדל בשינויי גרסא. לפי שבתלמוד ירושלמי [פסחים פ"ב ה"ה] השמיטו את כל הדעות וגורסים כהמשך לזיהוי החמשה מינים -ובמרור ירק מר ופניו מכסיפין ויש לו שרף". כלומר ההגדרות נאמרו כדי להגדיר את המין החמשי הנקרא "מרור". ור' יוחנן בבלי ענה שאם כך זה כולל עוד סוגים. ועל זה נפסק כאחרים.

וצד נוסף לפסוק כאחרים. משום שבין בבלי ובין בירושלמי מתבאר כי לכתחילה יש לקחת את החסה המתוקה, כך ש"מר" אינו הגדרה.

צד נוסף, היות ויש מחלוקת בבלי, נפסוק כפשיטות הירושלמי. וכפשטות המכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק י"ב "על מצות ומרורים" ריבה (כאן) מרורים הרבה החזרת והעלשין ו[ה]תמכה ו[ה]חרחבינה ו[ה]מרור". -כלומר כך היא ההלכה למשה מסיני. וע"כ יש לפסוק לחומרא.

ובמלאכת שלמה (עדאני) העיר ע"פ סיומת התלמוד שם דהאי מרור מין ירק הוא דומיא דמצה מה מצה גידולי קרקע ומין זרעים וניקחת בכסף מעשר, אמר ליה רבה בר רב חנין לאביי אימא מרור חד?! מרורים כתיב, ואימא מרורים תרי? דומיא דמצה מה מצה מינין הרבה אף מרור מינין הרבה!

²³ [עיין עוד עירובין פ"ב משנה ו' ובמפרשים. וזה צד נוסף שלא פוסקים כשאר שטות].

חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר כח

רואים מעצם השאלה "מרור חד", שאין פוסקים להכליל כל ירק מר אלא מינים הרבה דומיא דמצה שהיא חמשת מיני דגן -אף מרור חמשת מיני מרור המנויים במשנה.

עדיפות לחסה: בטעם העדפת החסה על פני שאר המינים מבואר בתלמוד ירושלמי (מסכת פסחים פרק ב הלכה ה'). "מה חזרת תחילתה מתוק וסופה מר כך עשו המצריים לאבותינו במצרים בתחילה במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ואחר כך וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבינים".

אך בבלי פסחים ל"ט ע"א איתא. "אמר רבא מאי חזרת? חסא! מאי חסא? חס רחמנא עילוון. ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן למה נמשלו מצריים כמרור? לומר לך מה מרור זה שתחילתו רך וסופו קשה אף מצריים תחילתן רכה וסופן קשה".

ומתבאר שאין צריך טעם מר אלא כל שנקרא עליו שם "מרור" אף אם הוא כרגע אינו מר.

ושם "אמר רבי אושעיא מצוה בחזרת" אמנם הרמב"ם השמיט את עדיפות החזרת, ואפשר כמ"כ הבית יוסף [אורח חיים סימן תע"ג] אולי שהוא מפרש **מצוה נמי** בחזרת אף על פי שהיא מתוקה ואין בה מרירות ואח"כ מצאתי לרבינו ירוחם שכתב (נ"ה ח"ד ע"ד) מצוה בחזרת ואינו צריך לחזר אחר המרור יותר וזה מבואר כמו שכתבתי" ע"כ.

אין מברכים ברכת בורא פרי האדמה על המרור: מהרי"ק עמ' ת"ו ביאר שהטעם משום שהכרפס פטרו, ולכן הבאנו בקערה מרור עם הכרפס והחרוסת. ונ"ל שגם אם לא התכוון לפטור את המרור בברכת הכרפס א"צ לברך, משום שלדעת הרמב"ם בזיהוי חמשת המינים לענ"ד אין שום ירק מר ממש אם לוקחו בתקופה זו, אלא כולם ערבים ומלפתיים את הפת [כמו כורך]. ובפרט החסה הנהוגה בכל ימות השנה שברכת המוציא פוטרם כדברים הבאים בסעודה מחמת הסעודה ופשוט. ועל זה שהיא באה כאן למצוה וא"כ לכאורה נצריכנה ברכה בפנ"ע? ע"ז נראה שהיא גופא מה שתקנו שמברך על אכילת מרור מצד מצוותה, שכן מצד הנאתה היא כדברים הבאים בסעודה. אח"כ ראיתי שזכיתי שכ"כ הרב צדקיה הרופא בפירושו להגדה "שבלי הלקט" ושמחתי ועמש"כ לעיל לעניין ברכת בורא נפשות על הכרפס.

כט חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

זיהוי החמשה מינים²⁴. ע"פ הרמב"ם בפירוש המשניות בפסחים [ב' ו']. כמדומה שבשלשת המינים הראשונים אין ספק בזיהוי. ובחרחבינא הזיהוי כמעט מוחלט. [א. "חזרת" - כ"ס. (חסה תרבותית - (Lactuca sativa). החסה מכונה בארמית - חסין, באירופה - ליטוגא, ובקרב יוצאי ספרד - סאלאטא. ציור 1.

ב]. "עולשין" - "הנדבא". [עולש תרבותי - הינדבי. (Cichorium intybus). בעל עלים ארוכים דמויי אזמל החובקים במקצת את הגבעול ותפרחתו תכולה. העלים הצעירים משמשים מרכיב בסלט וטעמם מריר] ²⁵ ציור 2. [בניגוד לעולש מצוי. תמונה 8].

ג]. "תמכא" - "סריס". ויש ממנו מין תרבותי - הנדבא הדומה לחסה²⁶. ומין בר. (איור 3). "דר" זוהר עמר הי"ו מעלה השערה [במחברת הצמחים למהריק"פ] שיתכן ומהרי"ק מתכוון שמדובר ב"שינן רפואי". אך למעשה בחוברת המעיין ניסן תשס"ח עמ' 112 ביאר שמדובר בעולש האינדיביה. (Cichorium intybus). ²⁷ ואכן בספרד השתמשו בו למרור וקראו לו "אסקרולה" או אשקרולה²⁸.

ד]. "חרחבינא" - "קרצ'ענה"²⁹ (כנראה הכוונה לחרחבינה מכחילה³⁰ Eryngium creticum - ציור 4.

²⁴ תודתי נתונה לד"ר זוהר עמר ראש המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה בבר אילן על עזרתו הרבה במחברת הצמחים למהריק"פ ומאמר בחוברת המעיין ותמונות ששלח לי אשר סייעו לי רבות.

²⁵ בתלמוד הירושלמי תרגמו את "העולשין" בשם היווני "טרוקסימון", שפרושו: "ירק טרי". השם ניתן לו בגלל שאינו משתמש יותר מיום אחד. משרשי העולש הקלויים מכינים תחליף לקפה הידוע בפולמוס "הציקוריה". [ראה עוד בטאון דעת כשרות בד"ץ יורה דעה תשס"ט].

²⁶ הרמב"ם בספר ביאור שמות הרפואות" ירושלם תשכ"ט עמ' 285.

²⁷ גם בתרגום לערבית מזוהה הצמח בתור **עולש האינדיביה** (Cichorium intybus). (חסה מסולסת). למרות שהוא דומה במראהו החיצוני לחסה, מ"מ שמו עולש מצד זיהויים אחרים כמו הפרחים וכו'. בניגוד לעולש התרבותי הוא מפתח בצעירותו שושנת עלים ששפתם שסועה, עורקי העלים בהירים ובקלח מעט שרף. הוא דומה לחסה ונאכל כמוהו - אם כי הוא יותר מר. ויש המכנים אותו "**חסה מסולסת**". והוא תואם את התאור המובא בפירוש הרמב"ם בתרגום הנדפס: "תמכא - מין מיני עולשין, אלא שהוא גדל בגינות. אלא שמהריק"פ דחה פירוש זה משום שלעולש גינה קורין עולש כמבואר בכלאיים (פ"א מ"ב)

²⁸ שולחן גבה ס' תע"ג אות ח'. וכך כמה קהילות במקסיקו וארגנטינה השתמשו בו עד לתקופה האחרונה וגם בסוריה ע"ע חזו"ע ס' ל"ה, ושם בעמ' י"ד. [דר' זוהר עמר, "המעייין", שם עמ' 113].

²⁹ להבדיל מקרצ'ענה הנקרא "שוכה אברהים" כלומר קוץ של אברהם שהוא שיח. (מהריק"פ הל' חו"מ פ"ז ס"ק ל"ו).

³⁰ היא מין במשפחת הסוככיים. זהו עשב רב-שנתי הגדל בעיקר בבתות ובשדות נטושים בחבל הים תיכוני. תפוצתו מגיעה גם לחבל האירנו טורני, ושם הוא צומח בהר הנגב בנחלים בעלי קרקע

ל חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

[ה'] "מרור", "כ"ס ברי". כלומר - מין חזרת מדברי³¹. נראה שהזהווי העיקרי הוא ה"מארור" -מרור הגינה³² - (Sonchus oleraceus). ציור 5). אך בחוברת "המעייין"³³ ד"ר זהר עמר מביא שיתכן גם שמדובר בחסת המצפן³⁴ (Lactuca

לס. מהרי"ק התנגד למי שמפרש שהוא קוצים. אך ד"ר זהר עמר [מחברת צמחי המשנה למהרי"ק, עמ' 48] הסביר שמדובר בבעיה מזומה, משום שלחרחבינה המכחילה יש שני שלבי התפתחות שונים, בשלב הצעיר (בחורף) עליו ירוקים וגדולים ואכילים בסלאט או לאחר שליקה. (איור 1). ובשלב הבוגר (באביב) הצמח הופך לקוצני. (איור 2). (ואדרבא זה מסימני המרור - שבתחילה רך ובסופו קשה. ול וגם אפשרות להסביר "אצוותא דדיקלא" כלומר קוץ הדקל- שדומה לדקל שעליו פרוסים בקצהו המתמר). בשלב זה משתנה צבעו של הצמח לכחול-סגול והוא נשאר כך במשך כל חודשי הקיץ.

לכל פרח גביע בן חמישה עלים זעירים, כותרת בת חמישה עלים זקופים ומופרדים, חמישה אבקנים ושני עמודי-עלי. הפרי בעל שתי פרודות חד זרעיות, ובעת ההבשלה הוא מתפרק לשני זרעונים. הפירות אינם מתפזרים בהבשלתם אלא נשארים על הצמח. כאשר מתייבשים הגבעולים בסוף הקיץ, הרוח שוברת אותם ונושאת אותם על פני השדות. בדרך זו נפוצה החרחבינה המכחילה.

השם העברי חרחבינה מכחילה נגזר מהשורש ח-ר-ב, מלשון יובש, ואילו שמו הערבי שופ אל- עקרבאני (=קוץ העקרבים /או עשב העקרבים).

³¹ מהרי"ק העיר שבערבית כתוב כ"ס ברי כלומר חסה מדברית, וכ"כ בחידושי הריטב"א מסכת פסחים דף ל"ט ע"א בשם הרי"ט ז"ל שכתב "דבגמרא משמע דמרור שם פרטי הוא וכתב שהוא מין חזרת אלא שהוא מדברי".

[אך בפהמ"ש לרמב"ם בנדפס בשבו לכסברי- כלומר כוסברא. ורואים שלכן אף מהראשונים נשתבשו מזה כמש"כ בבית הבחירה למאירי מסכת פסחים דף ל"ט ע"א כוסברתא והטעות ברורה- עיין רמב"ם כלאים פ"א הל' ט', שמנה בשורה אחת "והכסבר והכרפס והמרור"].

³² ממשפחת המורכבים, בעל פרחים צהובים [תפרחת דמויית חרוט מוארך] ולהבדיל מקרובו ה"איזנב מצוי" שבו עלי המעטפת של הפרח שעירים ובעלי פסים שחורים- למרור הגינות עלי המעטפת קרחים לחלוטין. (מדריך פרחי הבר בישראל-דוד דרום ואבי שמידע הוצאת כתר). דר' זהר עמר אמר לי כי במרור הגינה השתמשו בתימן במחוזות-חוגריה ואירחב, ונקרא "מוראר".

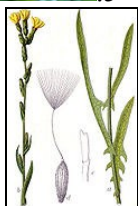
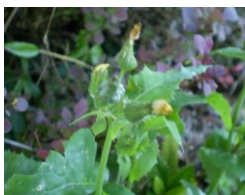
³³ המעיין שם עמ' 116. והוסיף שם את עדותו של הרב אליצור סגל שבשנת תש"ח לא הייתה חסה בירושלים ומהרי"ק השתמש בצמח זה לאכילת מרור.

³⁴ העלים פשוטים בעלי שיניים דוקרניות בשפתם, וערוכים לאורך הגבעול ומשנים את כיוונם לפי זווית השמש בין מזרח למערב כך העלה מתחמם פחות ומאדה פחות מים בשעות החמות ומכאן שמו. העלים בצבע צהוב כפנים, וקרם חיוור בחוץ [מדריך פרחי הבר בישראל]. אמנם קצת קשה על פירוש זה משום שלכאורה שמה "חזרת גלים" המוזכרת בכלאים [א' ב'] ולא מרור! ולכן הועלתה אפשרות שמדובר בחסה ריתמית.

לא חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

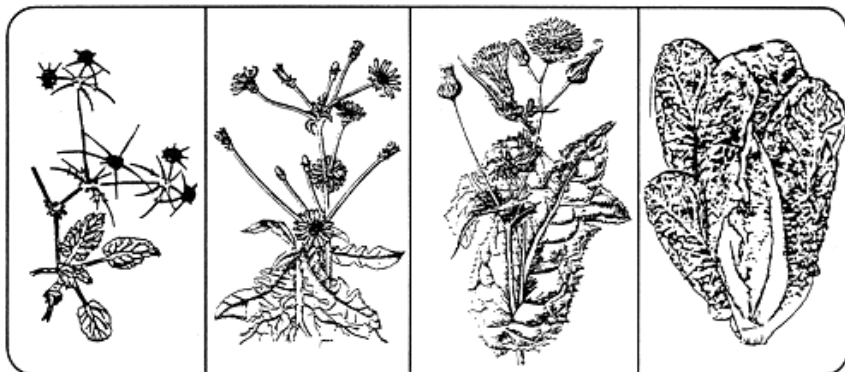
ציור 6. אך צריך לי עדיין עיון משום שלכאורה חזרת גלים היא חסה הררית, ולמה שצמח בשם חסה ישמש בעדיפות כתחליף לצמח בשם "מרור" בשעה (שהאחרון יכול בהחלט לשמש כחסה המדברית?! ומאיך קצת קשה לומר שמדובר במרור הגינה, משום שהוא לא מר כ"כ. ואולי בכלל מדובר בחסה ריתמית) (Lactuca saligna)? ציור 7.

בכל מקרה המסורת הברורה ללא ספק כלל היא כהמנהג בזמנינו לקחת חסה תרבותית.

9 חסה בשלב בוגר בו היא מתקשה. (הפרגה) 10.

חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר לב

חרחבינה

עלש מצוי

מרור הנינות

חורת (חסה)

צפון

כדי שיישאר טעם מצה: למעשה בזמן בהמ"ק היו אוכלים חגיגה ופסח בתחילת הסעודה. וכדי שישאר טעם המצווה בפיו יאכל שוב כזית פסח בסוף הסעודה. ובזמנינו כשאין מצות פסח אלא רק מצה, אוכל מן המצה. וזה מתקנת חכמים. וכ"פ הרי"ף מסכת פסחים דף כ"ז ע"א "תניא כותיה דרבי יוחנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כגון תמרים קליות ואגוזים אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר רב שמואל אין מפטירין אחר מצה אפיקומן מר זוטרא מתני הכי אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן אבל לאחר מצה מפטירין מסתברא לן כלישנא קמא דאליבא דגמרא הוא ולישנא בתרא אליבא דמר זוטרא". וכ"פ הרמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ו' הלכה י"א נמצא, כי אכילת כזית מצה בסוף הסעודה אינה זכר לקרבן פסח, אלא תקנת חכמים כדי להשאיר טעם מצה בפיו, מאחר ובזמנה"ז אין מצוה דאוריתא אלא במצה. וב' מיני הבשרים הם הם זכר לקרבן פסח וחגיגה. והעולה להאמור שאין שום עניין לאכול ב' כזיתות. **וכן** שאין חיוב לאכול בהסיבה אא"כ הוא כזית יחיד של מצה שמורה שאוכלהו באחרונה.

כוס חמישי: בבלי פסחים קי"ח ע"א "תנו רבנן רביעי גומר עליו את ההלל ואומר הלל הגדול דברי רבי טרפון". וכן העירו רש"י והרשב"ם. אולם בנוסח הרמב"ם הגרסא חמישי. וכן הוא בכתב יד וטיקן 109 ומינכן 6. ובכתב קולומביה T-893X141 וכתב בית המדרש לרבנים (ENA 850) 1608. וגם בכתב בית המדרש לרבנים (EMC 271)

לג חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר

1623. "תנו רבנן חמישי או' עליו הלל הגדול דברי ר' טרפון". וכן גורסים שמנה גאונים, רע"ג, ור' כהן צדק בשע"ת ס' רפ"ו, ועוד. וכ"פ הרי"ף דף כ"ו ע"ב. ומאידך, לאותם שסוברים שיש רק ד' כוסות, כוס חמישי מיועד לאסטנים הצמא או לזקן או חולה.³⁵ ולפיכך כיון שמצאנו שהתירו יין לרשות, א"כ לאו דווקא מים.³⁶ אך לשיטת הרמב"ם שהכוס החמישי לא נולדה עבור חולה או אסטנים אלא תקנה מאוחרת עבור לשון חמישית של גאולה - והבאתי (בית המקדש).³⁷ ולכן אין ללמוד ממנה להתיר שתיית שאר משקין לבד ממים. וכן דעת הרי"ף.³⁸ והסיבה שפוסקים כר' טרפון המצריך כוס חמישית אע"ג דלכאורה יחידאה הוא, משום דאמוראי בגמ' שקלי וטרי אליביה מאי הלל הגדול. (מאמר חמץ לרשב"ץ).

ברך

ברכת המזון בישיבה: בבלי ברכות נ"א ע"ב "אמר רבי אבהו ואמרי לה במתניתא תנא האוכל ומהלך מברך מעומד וכשהוא אוכל מעומד מברך מיושב וכשהוא מיסב ואוכל יושב ומברך. והלכתא בכולהו יושב ומברך" והרי"ף והרא"ש הזכירו "מיסב", ואלו הרמב"ם לכאורה (ברכות פ"ד ה"א). השמיטה. ומהריק"פ ביאר שרבנו כללה בסוף דבריו "ולכתחלה לא יברך ברכת המזון ולא ברכה שמעין שלש אלא כשהוא **יושב** ובמקום שאכל".

להוסיף מים בברכת הארץ: ברכות נ"א ע"א בדפוס וילנה איתא, "אמר רבי חנן ובחי אמר רב ששת ובברכת הארץ". ובדפוס פירנצה (I II 9-7) "א' ר' יוחנן ובחי א' רב ששת ובברכת הארץ **היה מוסיף**". כלומר בתחילת הברכה מברך על יין חי, ובברכת הארץ מוסיף מים למזיגה.

שתיית מים או שאר משקין בסוף הסדר: עיין לעיל בדין כוס חמישית. ויש להוסיף, דבמצה כתב הרמב"ם שלא יאכל כלום אחריה. ואילו אחר כוס חמישית כתב, שאינו

³⁵ כ"כ בהגהות מיימוניות הלכות חמץ ומצה פרק ח' הלכה י' "ורבינו יוסף ט"ע שאם היה חולה או איסטנים וצריך לשתות ימזוג כוס חמישי ויאמר עליו הלל הגדול וכו' בשם הראב"ה. ובסדר רב עמרם כתב שאם רצה למזוג כוס חמישי "כגון שיש שם זקן או חולה".

³⁶ הגהות מיימוניות הלכות חמץ ומצה פרק ח' הלכה י' "שוב מצאתי בתוס' ע"פ שמותר לשתות כל הלילה בין יין בין מים דלא קפיד תלמוד אלא שלא לאכול אחר מצה אבל אשתייה לא קפיד וכן כתב רש"י בסדר שלו ע"כ וכן פ'י רשב"ם בפירושו להדיא שאין קפידא בשתייה וכן נראה מדהתירו כוס ה' שאינו חובה ונראה להתיר יין מכ"ש מים" וכו'.

³⁷ ספרי דברים פסקא שא (ט) "ויביאנו אל המקום הזה, זה בית המקדש"

³⁸ רי"ף מסכת פסחים דף כז עמוד א' "ומאן דצחי לית ליה רשותא למישתי אלא מיא".

חלק מהביאורים ההלכתיים לשיטת הרמב"ם בליל הסדר לד

שונה כלום אחריו. מ"מ החידוש הנ"ל נשאר, אלא שנוסף חיזוק למעלת כוס חמישית שאינו שונה כלום אחריה לבד ממים.

הלל

שפוך חמתך: כתב בסדר רב עמרם גאון סדר פסח ומוזגין כוס רביעי, ואמרין שפוך חמתך. אך הרמב"ם לא הביא קטע זה.

ראה לעיל בטעם ד' כוסות כמה טעמים, או ד' לשונות של גאולה או ד' כוסות של פורענות וכו'. ונראה שיסוד העניין תלוי בטעמים הנ"ל שלפי הרמב"ם הטעם העיקרי משום ד' לשונות של גאולה,³⁹ והכוס החמישי כנגד לשון חמישי "והבאתי". אך לסוברים לומר שפוך חמתך הוא משום ד' כוסות של פורענות ואומרים על כוס אחרון שהקב"ה ישפוך כוס התרעלה על הגוים.⁴⁰ והנפק"מ הנוספת ראה לקמן בדין שתיית מים או שאר משקין לאחר הסדר.

³⁹ ובפרט לפי גרסת הראב"ד - תשובות ופסקים סימן נד בירושלמי, "ור' טרפון היה מביא חמישי כנגד והבאתי". ולפנינו בירושלמי חסרה בבא זו.

⁴⁰ כמו שהסבירו רבינו ניסים על הריף תחילת פרק י', ובהגדה של פסח לריטב"א "ומה שתיקנו לומר על כוס רביעי פסוק שפוך חמתך על הגוים, הוא מפני כי לפי שקיימנו מצות ד' כוסות כנגד ד' כוסות של פורענות שעתיד הקב"ה להשקות לאומות העולם, אנו אומרים על כוס האחרון שיגיע אותו הזמן שישקה אותם ה' כוס חמתו הוא כוס התרעלה כדכתיב (איכה ד') שישי ושמחי בת אדום וכו' גם עליך תעבור כוס, ולא עוד אלא שעיקר גאולתינו תלויה בחורבן קרן מלכותם"